

ΕΘΝΙΚΟ & ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ & ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

ΠΜΣ «ΔΙΕΘΝΕΙΣ & ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ»

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ: *«ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑ ΚΑΙ ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΤΗΤΑ:
ΟΞΥΜΩΡΟ;»*

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΑΛΕΞΟΠΟΥΛΟΥ (Α.Μ.16905)

ΥΠΕΥΘ. ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: ΑΝΤΩΝΙΑ ΖΕΡΒΑΚΗ

ΑΘΗΝΑ 2018

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	2
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	3
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ^ο - ΟΡΙΖΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑ...	6
1.1. ...ΩΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑΣ	7
1.2. ...ΩΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑ ΗΠΙΑΣ ΙΣΧΥΟΣ	13
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ^ο - ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ Η ΜΕΛΕΤΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑΣ	17
2.1. ΤΟ ΑΙΤΗΜΑ ΓΙΑ ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ Η ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑΣ	18
2.2. ΕΘΝΙΚΗ Ή ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑ;	24
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	30
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	32

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στον 21^ο αιώνα, εποχή που οι πολιτισμοί έρχονται όλο και πιο κοντά, η διαπολιτισμική επικοινωνία φαντάζει αυτονόητη. Από την άλλη πλευρά, οι περισσότερες χώρες προσπαθούν να χαράξουν την εξωτερική εκείνη επικοινωνιακή και πολιτιστική πολιτική, που ονομάζεται «πολιτιστική διπλωματία». Για τον Petritsch, η ίδια η έκφραση «πολιτιστική διπλωματία» εμπεριέχει μια θεμελιώδη αντίθεση¹: Ενώ ο πολιτισμός και η τέχνη είναι στην ουσία τους -και για τις φιλελεύθερες-δημοκρατικές κοινωνίες-, ριζοσπαστικές έννοιες, η διπλωματία δεν παύει να είναι η οργανωμένη αναζήτηση του συμβιβασμού. Σε γενικές γραμμές, μιλώντας για πολιτιστική διπλωματία, εννοούμε τις διακριτικές αλλά μελετημένες ενέργειες που οδηγούν στην ανταλλαγή ιδεών, αξιών και άλλων πτυχών του πολιτισμού ενός κράτους, με στόχο την ανάπτυξη των σχέσεων μεταξύ των σχετικών κυβερνήσεων².

Πώς εκδηλώνεται, όμως, η έννοια της πολιτιστικής διπλωματίας σε έναν κόσμο όπου συντελείται η εν λόγω επικοινωνία μεταξύ των πολιτισμών; Η εργασία αυτή ερευνά αν οι δύο όροι –πολιτιστική διπλωματία και διαπολιτισμικότητα-, μπορούν να συνυπάρξουν, δεδομένων των συνθηκών της προϊούσας παγκοσμιοποίησης και της αποδυνάμωσης του έθνους-κράτους που αυτή κομίζει μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, καθώς και της συνακόλουθης έντασης του πνεύματος της μετανεωτερικότητας.

Η εργασία αυτή εστιάζεται στη διαπολιτισμική διάσταση της πολιτιστικής διπλωματίας, στο βαθμό που αυτή είναι υπαρκτή. Κατ' αρχήν, εξέχον συστατικό στην περίπτωση και των δύο εννοιών- διαπολιτισμικότητας και πολιτιστικής διπλωματίας-, είναι προφανώς ο πολιτισμός, η κουλτούρα. Δεν θα αναφερθούμε εδώ εκτενώς στις διαφορές και δυνατές μεταφράσεις των δύο λέξεων. Επιπλέον, στον χώρο των Διεθνών Σχέσεων, που κυριαρχήθηκε από τους Ευρωπαίους θεωρητικούς τον 19^ο και

¹ Βλ. Petritsch, Wolfgang (2012), *Außenkulturpolitik und Krisenmanagement*. Österreichische Akademie der Wissenschaften, Universität für Musik und Darstellende Kunst, σ. 1.

² Βλ. Mitchell, John (1986), *International Cultural Relations*. London: Allen & Unwin, σ.81, Schreiner, Patrick (2011), *Außenkulturpolitik. Internationale Beziehungen und Kultureller Austausch*. Bielefeld: Transcript Verlag, 9.

20^ο αιώνα, έχει χρησιμοποιηθεί μια λιγότερο ευρεία, λεγόμενη ‘γερμανική προσέγγιση’, που περιορίζει τον πολιτισμό στις τέχνες, όπως η όπερα, η λογοτεχνία, η κλασική μουσική³. Εμείς, ξεφεύγοντας από κάθε σκεπτικό ιεράρχησης των πολιτισμικών εκφράσεων, θα μείνουμε στο πνεύμα του ορισμού, στον οποίο καταλήγει η Διακήρυξη της Πόλης του Μεξικό (1982)⁴. Αυτή προτείνει μια διευρυμένη και ανθρωποκεντρική πρόσληψη του πολιτισμού, η οποία, συνδεδεμένη με την έννοια της «ανθρωπότητας», εξυπηρετεί το σκεπτικό αυτής της εργασίας.

Μιλώντας για διαπολιτισμικότητα, αναφερόμαστε στη διαδικασία κατά την οποία άτομα ή ομάδες ατόμων διαφορετικής πολιτισμικής καταγωγής διαχειρίζονται τον πολιτισμικά «Άλλο». Αυτό συμβαίνει τόσο σε εσωτερικό/ κοινωνικό επίπεδο όσο και σε διεθνές, όπου θα επικεντρωθούμε. Κεντρικής σημασίας σε αυτή την κατεύθυνση είναι ο διαχωρισμός της έννοιας της διαπολιτισμικότητας από την πολυπολιτισμικότητα, τον οποίο θα πράξουμε στο δεύτερο κεφάλαιο. Η σημασία του υπό διερεύνηση θέματος έγκειται ακριβώς στη διαπίστωση καθώς και στο γενικό αίτημα για διαπολιτισμικότητα, που εκφράζουν διάφοροι θεωρητικοί. Θεσμικά έχει εκφρασθεί με το κείμενο της UNESCO «Σύμβαση για την Προστασία και Προώθηση της Ποικιλίας των Πολιτιστικών Εκφράσεων» (2005), καθώς και με την θέσπιση από τα Ηνωμένα Έθνη του 2000 ως «Έτος Διαλόγου μεταξύ των Πολιτισμών».

Βασική υπόθεση της παρούσας εργασίας είναι ότι τις τελευταίες δεκαετίες έχει αλλάξει η ίδια η φύση της πολιτιστικής διπλωματίας: Όπως παρατηρούμε, σύμφωνα με ορισμούς της δεκαετίας του 1950⁵, η όλη διαδικασία αφορούσε την προβολή στο εξωτερικό του εκάστοτε εθνικού πολιτισμού. Ωστόσο, σύμφωνα με τη συνήθη πρακτική των ημερών μας, μέσω της πολιτιστικής διπλωματίας προωθούνται τόσο τα εθνικά συμφέροντα και η οικοδόμηση ‘εικόνας’ και σχέσεων όσο και η γενικότερη κοινωνική-πολιτισμική κατανόηση και ειρηνική συνύπαρξη των λαών⁶. Επομένως, κινούμαστε ή/και έχουμε κινηθεί από το εθνοκεντρικό πρότυπο των δεκαετιών μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, σε ένα κοσμοπολίτικο πρότυπο, ιδιαίτερα μετά το τέλος

³ Βλ. Stelowska, Diana (2015), *Culture in International Relations. Defining Cultural Diplomacy*. Polish Journal of Political Science, Vol. 1, Issue 3, 2015, σ. 52-53.

⁴ Πολιτισμός θεωρείται «ολόκληρο το σύμπλεγμα από χαρακτηριστικά πνευματικά, υλικά, διανοητικά και συναισθηματικά γνωρίσματα που χαρακτηρίζουν μια κοινωνία ή κοινωνικό σύνολο. Περιλαμβάνει όχι μόνο τις τέχνες και τα γράμματα, αλλά επίσης τρόπους ζωής, τα θεμελιώδη δικαιώματα του ανθρώπινου όντος, συστήματα αξιών, παραδόσεις και απόψεις».

⁵ Βλ. https://en.oxforddictionaries.com/definition/cultural_diplomacy.

⁶ Βλ. Cummings, Milton (2009), *Cultural Diplomacy and the United States Government: A Survey*. Washington: Americans for the Arts, σ. 1.

του Ψυχρού Πολέμου. Άλλωστε, η Chakraborty επισημαίνει την ύπαρξη δύο βασικών μορφών πολιτιστικής διπλωματίας, τη θετική και την αρνητική⁷. Καθώς η αρνητική πολιτιστική διπλωματία χαρακτηρίζεται από «την παρεμπόδιση ή τον περιορισμό των πολιτιστικών αλληλεπιδράσεων από ένα κράτος για να προστατεύσει την εθνική του ‘εικόνα’ ή τα συμφέροντά του»⁸, δεν έχουμε παρά να την απορρίψουμε. Αντίθετα, σε αυτή την εργασία, και σύμφωνα με την προσέγγιση του Κοσμοπολιτισμού που την διακατέχει, κρατάμε την ‘θετική πολιτιστική διπλωματία’, που συμβάλλει «τόσο στο να ενδυναμώνονται οι διαπολιτισμικές σχέσεις, όσο και προωθούνται τα εθνικά συμφέροντα»⁹.

Αφού εμβαθύνουμε στο πρώτο μέρος στην αποσαφήνιση των διαφόρων όρων, η οποία θα μας δώσει και την πεμπτουσία της έννοιας και πρακτικής της πολιτιστικής διπλωματίας, θα επιχειρήσουμε στο δεύτερο μέρος να μεταφέρουμε το πολιτισμικό στο πολιτικό-διεθνολογικό επίπεδο, μέσω της ανάλυσης της διαπολιτισμικής συνθήκης που έχει διαμορφωθεί ή/και διαμορφώνεται. Χρήσιμο εργαλείο σε αυτό το εγχείρημα θα είναι η προσέγγιση του Κονστουκτιβισμού. Στόχος είναι να αποδειχθεί η ύπαρξη μιας «διαπολιτισμικής πολιτιστικής διπλωματίας» ή έστω η κίνηση προς αυτή.

⁷ Βλ. Chakraborty, Kishore (2013) (επιμ.), Cultural Diplomacy Dictionary, Academy for Cultural Diplomacy, σ. 31.

⁸ Ibid.

⁹ Ibid.

Με το τέλος του Ψυχρού Πολέμου και το επακόλουθο ρεύμα της διαρκώς εντεινόμενης παγκοσμιοποίησης, νέοι όροι προέκυψαν εμπλουτίζοντας το λεξιλόγιο – μεταξύ άλλων-, του επιστημονικού πεδίου των Διεθνών Σχέσεων. Η «σύγκρουση των πολιτισμών» και το «τέλος της ιστορίας», καθώς και οι «πολιτιστικοί πόλεμοι» και η «πολυπολιτισμικότητα», είναι μερικοί από αυτούς. Όλοι υποδεικνύουν το νέο παράδειγμα που ξεχώρισε στον τομέα, το λεγόμενο «πολιτισμικό παράδειγμα»¹⁰. Αυτό συνοδεύτηκε από μία γενικότερη «στροφή» (turn) προς τον πολιτισμό¹¹, που συντελέστηκε στον ευρύτερο χώρο των κοινωνικών σπουδών. Αναλαμβάνουμε το ρίσκο να εξειδικεύσουμε τον χαρακτήρα αυτής της «στροφής», αναφερόμενοι στην προκειμένη θεματική: Μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου και στα πλαίσια της μετανεωτερικότητας, παρατηρούμε μια «διαπολιτισμική στροφή».

Δεν είναι όμως μόνο στον ευρύτερο τομέα που παρατηρείται η χρήση ποικίλων όρων για να περιγράψουν την πραγματικότητα, αλλά το ίδιο συμβαίνει και συγκεκριμένα όσον αφορά την εξωτερική (πολιτιστική) πολιτική: «πολιτιστική διπλωματία», «ήπια ισχύς», «δημόσια διπλωματία», «προπαγάνδα»... Αρκετοί μελετητές διαπιστώνουν την πανσπερμία όρων που επικρατεί¹². Όπως παρατηρεί ο Schreiner, γίνονται κατά καιρούς πολλές προσπάθειες να ταξινομηθούν οι εν λόγω όροι βάσει συγκεκριμένων κριτηρίων¹³. Για παράδειγμα, στην Αγγλία γίνεται συχνά διάκριση μεταξύ ‘πολιτιστικής διπλωματίας’ και ‘πολιτιστικών σχέσεων’, όπου η πολιτιστική διπλωματία κρίνεται ότι έχει επίκεντρο μάλλον το κράτος παρά την κοινωνία¹⁴. Σε αυτό το μέρος θα επικεντρώσουμε τη μελέτη μας στους δύο πιο σημαντικούς όρους, συναφείς προς την πολιτιστική διπλωματία. Θα μελετήσουμε την

¹⁰ Βλ. Μακρής, Σπύρος (2015), Πολιτισμός και Διεθνείς Σχέσεις, σε: Βασιλειάδης, Νικόλαος & Μπουτσιούκη, Σοφία (2015), *Πολιτιστική Διπλωματία. Ελληνικές και Διεθνείς Διαστάσεις*. Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα και Βοηθήματα, σ.159. Πρόκειται, κατά τον ίδιο, για «το πιο παραγωγικό πλαίσιο ανάλυσης των Διεθνών Σχέσεων, μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου» (Μακρής 2015: 162).

¹¹ Η «στροφή» αυτή στον πολιτισμό είχε στην πραγματικότητα ξεκινήσει από τις αρχές της δεκαετίας του 1970 στις ανθρωπιστικές σπουδές.

¹² Βλ. Cull, Nicholas (2009), *Public Diplomacy: Lessons from the Past*. Los Angeles: CRD Perspectives on Public Diplomacy, σ.19-20, Mitchell, John (1986), *International Cultural Relations*, op.cit., σ.81, Stelowska, Diana (2015), *Culture in International Relations. Defining Cultural Diplomacy*, op.cit., σ. 51-70.

¹³ Βλ. Schreiner, Patrick (2011), *Außenkulturpolitik. Internationale Beziehungen und Kultureller Austausch*, op.cit., σ.15.

¹⁴ Βλ. Mitchell, John (1986), *International Cultural Relations*, op.cit., σ. 81

πολιτιστική διπλωματία ως κατηγορία της δημόσιας διπλωματίας και ως παράγοντα ήπιας ισχύος.

1.1. ... ΩΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑΣ

Το ξεκίνημα της επίσημης σύνδεσης μεταξύ πολιτισμού και πολιτικής ή της υπαρξης της κουλτούρας στις διεθνείς σχέσεις, τοποθετείται επίσημα το 1923, με τη δημιουργία του πρώτου χωριστού πολιτιστικού γραφείου στο Υπουργείο Εξωτερικών της Γαλλίας, αν και ως σκεπτικό η «πολιτιστική διπλωματία» είχε γεννηθεί ήδη από το 1635 με τις δράσεις του Καρδινάλιου Ρισελιέ για τη γαλλική γλώσσα¹⁵. Τον 20^ο αιώνα η πολιτιστική διπλωματία αναπτύχθηκε ραγδαία χάρη στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο¹⁶ και ιδιαίτερα τον Ψυχρό Πόλεμο που αυτός επέφερε. Η εξωτερική πολιτιστική πολιτική ήταν, δε, διαχρονικά, συστατικό στοιχείο της βασιζόμενης στο εκάστοτε κράτος 'δημόσιας διπλωματίας'.

Για τον Cull, η πολιτιστική διπλωματία είναι, εξάλλου, ένα από τα στοιχειώδη συστατικά της δημόσιας διπλωματίας- μαζί με την ακρόαση, την υπεράσπιση, την ανταλλαγή και τις διεθνείς εκπομπές¹⁷. Η δημόσια διπλωματία αφορά τη δραστηριότητα που σχεδιάζεται από μια κυβέρνηση με ξεκάθαρο στόχο την άσκηση επιρροής σε ξένα κοινά, αφού αυτά γνωρίσουν και καταλάβουν τις ιδέες και τα ιδανικά, τους θεσμούς και τον πολιτισμό, αλλά και τους εθνικούς σκοπούς και τις τρέχουσες πολιτικές του αντίστοιχου κράτους¹⁸. Αν και ο όρος χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά το 1965 από τον Πρύτανη του Πανεπιστημίου Tufts, Edward Guillon, ως πρακτική η 'δημόσια διπλωματία' ήταν συνήθης, παράλληλα στα πλαίσια της διεθνούς οργάνωσης με κύριο συστατικό το κράτος¹⁹.

¹⁵ Βλ. Stelowska, Diana (2015), *Culture in International Relations. Defining Cultural Diplomacy*, *op.cit.*, σ. 54.

¹⁶ Η χρήση, τη δεκαετία του 1930, της κουλτούρας από τη ναζιστική Γερμανία είναι χαρακτηριστικό δείγμα άσκησης προπαγάνδας.

¹⁷ Βλ. Cull, Nicholas (2009), *Public Diplomacy: Lessons from the Past*, *op.cit.*, σ.17-23.

¹⁸ Βλ. Stelowska, Diana (2015), *Culture in International Relations. Defining Cultural Diplomacy*, *op.cit.*, σ.58.

¹⁹ Άλλωστε, ο Guillon θεωρούσε ότι η δημόσια διπλωματία «περικλείει διαστάσεις των διεθνών σχέσεων πέρα από την παραδοσιακή διπλωματία», η οποία- εν είδει πολέμου- μεταχειρίζεται διάφορους μηχανισμούς για να διευθύνει το διεθνές περιβάλλον (Βλ. Stelowska 2015: 58).

Χαρακτηριστικές ως προς αυτή την κατεύθυνση είναι η εξωτερική πολιτική και οι πολιτιστικές σχέσεις των ΗΠΑ σε σχέση με τις αντίστοιχες πολιτικές και πρακτικές της Σοβιετικής Ένωσης. Αν και οι δύο χώρες είχαν αρκετά ευρείες πολιτιστικές σχέσεις- κυρίως με τις εκατέρωθεν επισκέψεις τουριστών τις δεκαετίες του 1920 και 1930-, επίσημη οργάνωσή τους υπήρχε μόνο από τη σοβιετική πλευρά, μέσω της «Παγκόσμιας Κοινωνίας Πολιτιστικών Σχέσεων» (VOKS), που δημιουργήθηκε το 1925²⁰. «Ακόμα και αφότου οι διπλωματικές σχέσεις εδραιώθηκαν το 1933, το State Department έδειχνε μικρό ενθουσιασμό για την ανάπτυξη πολιτιστικών σχέσεων με τη Σοβιετική Ένωση»²¹. Ο ρόλος του αμερικανικού κράτους περιοριζόταν στη γραφειοκρατική έκδοση (ή μη έκδοση) βίζας για ιδιώτες, οι οποίοι έως τα τέλη της δεκαετίας του 1930 είχαν λιγοστέψει δραματικά λόγω της γενικής απομόνωσης της σταλινικής τότε ΕΣΣΔ υπό τον φόβο του καπιταλισμού²².

Όσον αφορά την περίοδο 1938 έως 1950, στο αντίστοιχο βιβλίο, ο Ninkovich μελετά «την ανάδυση της πολιτιστικής πολιτικής όχι μόνο ως πτυχής των εξωτερικών σχέσεων των ΗΠΑ, αλλά και ως ισχυρού μέσου της αμερικανικής πολιτισμικής διείσδυσης και προπαγάνδας»²³. Γενικά, επί Ψυχρού Πολέμου, το ενδιαφέρον για την άσκηση πολιτιστικής και δημόσιας διπλωματίας ήταν αυξημένο, γεγονός λογικό δεδομένης της αντιπαλότητας των δύο υπερδυνάμεων, ΗΠΑ και ΕΣΣΔ. Σύμφωνα με τον Gould-Davies²⁴, ο ιδεολογικός διπολισμός του μεταπολεμικού συστήματος, με τις ασύμβατες μεταξύ τους συλλήψεις της ζωής (σε πολιτικό, οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο) από τις δύο πλευρές ήταν που καθόρισε τον Ψυχρό Πόλεμο, αν και η Σοβιετική Ένωση καθόριζε τον ρυθμό στην ανταγωνιστική κούρσα²⁵.

Έτσι, το 1947 οι ΗΠΑ αναλαμβάνουν ενεργό ρόλο σε παγκόσμιο επίπεδο εφαρμόζοντας «ένα πιο συστηματικό πρόγραμμα οικονομικής και στρατιωτικής

²⁰ Βλ. Gould-Davies, Nigel (2003), *The Logic of Soviet Cultural Diplomacy*, σε: *Diplomatic History*, Vol. 27, No.2 (April 2003), σ.196

²¹ Ibid., σ. 196.

²² Βλ. ibid., σ. 196.

²³ Ninkovich, Frank (2013). *Η διπλωματία των ιδεών. Η εξωτερική πολιτική και οι πολιτιστικές σχέσεις των ΗΠΑ (1938-1950)*. Αθήνα: Παπαζήση, σ. 22.

²⁴ Βλ. Gould-Davies, Nigel (2003), *The Logic of Soviet Cultural Diplomacy*, σε: *Diplomatic History*, *op.cit.*, σ. 195.

²⁵ Βλ. Ibid., σ. 194. Επίσης έκδηλη ήταν η απαισιοδοξία των Δυτικών για τις προοπτικές της πολιτιστικής συνεργασίας μεταπολεμικά. Αυτή αντικατοπτρίζεται σε αναλύσεις που στέλνονταν από πρεσβείες στη Μόσχα προς δυτικές χώρες. Μάλιστα, σε ένα τηλεγράφημά του το 1946, ο George Kennan σχολιάζοντας τους τρόπους εφαρμογής μιας συνεργασίας, αναφέρει (από την οπτική ενός 'Δυτικού') ότι «οι πραγματικές εκδηλώσεις της Σοβιετικής πολιτικής...θα περιοριστούν σε κενά κανάλια στενά συνοδευόμενων επίσημων επισκέψεων και λειτουργιών, με αφθονία βότκας και ομιλιών και έλλειψη μόνιμων αποτελεσμάτων» (Gould-Davies 2003: 198).

στήριξης σε στρατηγικά επιλεγμένους στόχους»²⁶. Ακολουθώντας το Δόγμα Τρούμαν, το Σχέδιο Μάρσαλ, η δημιουργία του ΝΑΤΟ και η αποστολή στρατού στον πόλεμο της Κορέας καταδεικνύουν τον επιθετικό προσανατολισμό που παίρνει η αμερικανική εξωτερική πολιτική τότε²⁷. Κατά τα ίδια έτη η ΕΣΣΔ, από την άλλη πλευρά, εδραίωνε την πολιτική και οικονομική επιρροή της σε χώρες-συμμάχους της στην Ανατολική Ευρώπη.

Ωστόσο, δεν θα πρέπει να αγνοήσουμε και την αμέσως μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο πρόθεση των ΗΠΑ και των υπεύθυνων σχεδιασμού πολιτικής να εξοβελίσουν την πολιτική (που βασίζεται στην ισχύ), από το μεταπολεμικό σύστημα διεθνούς συνεργασίας. Για την μεταπολεμική Αμερική, οι πολιτιστικές σχέσεις είχαν κεντρική θέση στα σχέδιά τους για οικοδόμηση μιας φιλελεύθερης οικουμένης²⁸. Η ανάπτυξη της πολιτιστικής διπλωματίας με στόχο χώρες του Ανατολικού Μπλοκ ήταν μέσο για «να στέλνονται μηνύματα και να οικοδομείται καλή θέληση, η οποία με τη σειρά της θα βοηθούσε να διασφαλισθεί ότι όταν η περιοχή θα ‘άνοιγε’ οικονομικά και πολιτικά, θα ελκόταν σχεδόν φυσικά προς τη Δύση»²⁹. Βασικός πυλώνας της δημόσιας διπλωματίας των ΗΠΑ ήταν, βέβαια, και η Υπηρεσία Πληροφοριών, USIA, η οποία ιδρύθηκε το 1953 και λειτούργησε έως το 1999.

Γενικά, υπήρχε μέχρι πρότινος η τάση να παραβλέπονται οι πολιτιστικές σχέσεις κατά τον Ψυχρό Πόλεμο ως δευτερεύουσες και θεωρούμενες ως ένα σκαλί πάνω από την ‘χαμηλή πολιτική’, ασυνεχείς σε σχέση με την υψηλή πολιτική της ισχύος και της ασφάλειας³⁰. Όμως ο Gould-Davies εντάσσει τις πολιτιστικές σχέσεις εντός του ιδεολογικού πλαισίου του Ψυχρού Πολέμου. Για τον ίδιο, «η πολιτιστική μελέτη του Ψυχρού Πολέμου προσφέρει τόσο ιστορικές όσο και θεωρητικές γνώσεις και ιδέες»³¹, που μπορούν να αξιοποιηθούν και στη σημερινή εποχή.

²⁶ Ninkovich, Frank (2013). *Η διπλωματία των ιδεών. Η εξωτερική πολιτική και οι πολιτιστικές σχέσεις των ΗΠΑ (1938-1950)*, *op.cit.*, σ. 31.

²⁷ Βλ. *ibid.*, σ. 31.

²⁸ Βλ. *ibid.*, σ. 135-169.

²⁹ Szanto, Andras (2011), *Cultural Diplomacy*, σε: Brunswick Review, Issue 4 (Summer 2011), σ.51. Εξ ου και αρκετές συναυλίες τζαζ μουσικής λάμβαναν χώρα σε χώρες του Ανατολικού Μπλοκ- κυρίως της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης-, αλλά και σε άλλες απομονωμένες χώρες όπως η Β. Κορέα. Μετά το 1959, μάλιστα, η Φιλαρμονική Ορχήστρα της Νέας Υόρκης επισκέφτηκε την εν λόγω χώρα ξανά μόλις το 2008 (βλ. Szanto 2011:50).

³⁰ Βλ. Gould-Davies, Nigel (2003), *The Logic of Soviet Cultural Diplomacy*, σε: *Diplomatic History*, *op.cit.*, σ. 193.

³¹ *Ibid.*, σ. 194

Σαφώς υπάρχουν πολλοί τρόποι για να διεξάγει, σήμερα, μια χώρα αποτελεσματική αλλά και βιώσιμη πολιτιστική διπλωματία, αξιοποιώντας πάντοτε την μεγάλη δυναμική που παρουσιάζει η πολιτισμική της υπόσταση. Τα κράτη αναπτύσσουν θεσμικούς φορείς εντός κι εκτός της επικράτειάς τους με σκοπό την υλοποίηση της πολιτιστικής τους πολιτικής. Έτσι, συνηθίζεται να τοποθετούνται αντιπροσωπίες με δικές τους δομές στη χώρα φιλοξενίας. Πρόκειται για μια πρακτική πολύ σημαντική, κλασική ένδειξη της οποίας είναι η δημιουργία και διατήρηση πολιτιστικών ινστιτούτων στο εξωτερικό. Για παράδειγμα, «το British Council διαθέτει πάνω από 200 παραρτήματα σε όλο τον κόσμο, και η Γαλλία υλοποιεί πολιτιστικά πρότζεκτ και προγράμματα μέσω της -λαϊκής βάσης-, Alliance Francaise, που βρίσκεται σε πάνω από 1.000 σημεία, παράλληλα με τα Institut Francais»³².

Επίσης, μεγάλο κομμάτι των πρακτικών αυτών αποτελεί η μετάδοση και διδασκαλία της γλώσσας της αντίστοιχης χώρας. Όταν κάποιος γνωρίζει μια ξένη σε αυτόν γλώσσα, είναι σε θέση να καταλάβει πολλά για τον λαό που την χρησιμοποιεί, καθώς και να εκτιμήσει τη λογοτεχνία και γενικά τον πολιτισμό της. Ακόμα, η υλική βοήθεια που προσφέρουν διάφορες χώρες δεν πρέπει να περνά αδιάφορη. Ιδιαίτερα οι σκανδιναβικές χώρες φημίζονται για τον αλτρουϊσμό τους σε τέτοια θέματα. Επίσης, συνηθίζεται να διοργανώνονται εκπαιδευτικές και επιστημονικές ανταλλαγές μεταξύ ατόμων από δύο και πλέον χώρες. Οι ΗΠΑ, για παράδειγμα, είχαν θεσμοθετήσει ήδη από τη δεκαετία του '60 προγράμματα ανταλλαγών, ενώ η Γερμανία ήδη από τη δεκαετία του '50 προσέφερε σωρηδόν υποτροφίες σε Έλληνες φοιτητές για σπουδές στην Γερμανία³³. Όπως γράφει και ο Taylor, η πολιτιστική διπλωματία «απευθύνεται μάλλον σε αυτούς που στο μέλλον θα κινούν τα νήματα, στις ελίτ των ξένων κοινωνιών..., συνήθως δεν είναι μαζική δραστηριότητα»³⁴. Απώτερος στόχος, βέβαια, είναι η αύξηση της διεθνούς κατανόησης και εκτίμησης, γεγονός που μπορεί να έχει μακροπρόθεσμα ανταποδοτικά οφέλη για την εξωτερική της πολιτική και τα εθνικά της συμφέροντα της χώρας.

³² Maaß, K.-J. (2015). *Kultur und Außenpolitik. Handbuch für Wissenschaft und Praxis*. Baden-Baden: Nomos, 52.

³³ Το σκεπτικό ήταν ότι όταν οι άνθρωποι αυτοί επαναπατρίζονταν, θα δούλευαν σε γερμανικές εταιρίες λόγου χάρι. Θα είχαν γίνει πλέον γνώστες της ζωής του γερμανικού λαού και φορείς της γερμανικής αντίληψης περί των πραγμάτων και τεχνογνωσίας και, ενδεχομένως θα είχαν δημιουργήσει και δίκτυα γνωριμιών πάσης φύσεως. Επιπλέον, ίσως -σε υψηλότερο επίπεδο-, μετέφεραν καλές πρακτικές που συνάντησαν εκεί σε τομείς όπως η διακυβέρνηση.

³⁴ Taylor, P. (2004). *Πόλεμος και διεθνείς σχέσεις στην εποχή της πληροφορίας*. Αθήνα: Παπαζήση, 196.

«Αν και η πολιτιστική διπλωματία προηγείται χρονικά της δημόσιας διπλωματίας, έχει επισκιαστεί με διάφορους τρόπους από τη δημόσια διπλωματία»³⁵. Στις μέρες μας, πρέπει να συνυπολογίσουμε τον τεράστιο ρόλο των ΜΜΕ και της «διαμεσολαβημένης» επικοινωνίας που προσφέρουν ηθελήμενα ή άθελά τους: οι αποστάσεις σχετικοποιούνται και έτσι οι άνθρωποι έχουν την ευκαιρία να ενημερώνονται για τις πολιτιστικές (και όχι μόνο) εξελίξεις σε άλλες χώρες. Ο Philip Taylor προβάλλει ιδιαίτερα την «μιντιακή» πλευρά της διεθνούς και διαπολιτισμικής επικοινωνίας, και συγκεκριμένα τη δημόσια διεθνή επικοινωνία ή «δημόσια διπλωματία», την οποία στηρίζουν οι ίδιες οι κυβερνήσεις, όπως στην περίπτωση της Παγκόσμιας Υπηρεσίας του BBC ή της Deutsche Welle.

Σε κάθε περίπτωση, στόχος της πολιτιστικής διπλωματίας είναι να γνωρίζουν τα ξένα κοινά την κουλτούρα άλλων χωρών, συνασπισμών, ακόμα και εταιριών. Έχει, άλλωστε, υποστηριχθεί αλλά και βιωθεί, το γεγονός (που ξεπερνά την «μιντιακή» πραγματικότητα), ότι αν κάποιος ξένος γνωρίσει από κοντά μια χώρα μιλώντας τη γλώσσα της ή μαθαίνοντας πληροφορίες για την ιστορία της, υπάρχει μεγαλύτερη πιθανότητα να αναπτύξει αισθήματα συμπάθειας για αυτόν τον ξένο πολιτισμό/χώρα. Επιπλέον, έχει έτσι «μεγαλύτερες πιθανότητες να καταλάβει και να κρίνει ότι οι εικόνες των Μέσων στις οποίες εκτίθεται, δεν λένε όλη την αλήθεια για την εν λόγω χώρα»³⁶. Η πολιτιστική διπλωματία μπορεί να «πει» την ιστορία μιας χώρας, «αντισταθμίζοντας αρνητικές, στερεοτυπικές ή επιφανειακά απλουστευτικές εντυπώσεις που προκύπτουν από τις πολιτικές επιλογές ή από εχθρικές απεικονίσεις»³⁷.

Κλασική περίπτωση του πώς οι απεικονίσεις των Μέσων επηρεάζουν την αντίληψη τμημάτων του κόσμου για άλλα είναι αυτή των ΗΠΑ ιδιαίτερα μετά τον πόλεμο στο Ιράκ το 2003. Σύμφωνα με την Snow³⁸, υπάρχουν παράγοντες που προσδίδουν συμβολική ισχύ σε μια χώρα, όπως, για παράδειγμα, ο πολιτισμός και οι ιδέες που αυτή προβάλλει να συμπίπτουν με τις νόρμες που διακρίνονται παγκοσμίως. Ακόμη,

³⁵ Goff, Patricia (2013), *Cultural Diplomacy*, σε: Cooper, Andrew & Heine, Jorge & Thakur, Ramesh (Ed.), *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy*, op.cit., σ. 2.

³⁶ Taylor, P. (2004). *Πόλεμος και διεθνείς σχέσεις στην εποχή της πληροφορίας*. Αθήνα: Παπαζήση, σ.195.

³⁷ Goff, Patricia (2013), *Cultural Diplomacy*, σε: Cooper, Andrew & Heine, Jorge & Thakur, Ramesh (Ed.), *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy*, op.cit., σ. 2

³⁸ Βλ. Snow, Nancy (2008), *Rethinking Public Diplomacy*, σε: Snow, Nancy (2008) (επιμ.), *Routledge Handbook of Public Diplomacy*. New York: Routledge, σ.4.

όταν μια χώρα έχει μεγαλύτερη πρόσβαση στα κανάλια επικοινωνίας, μπορεί να επηρεάζει, όπως είναι λογικό, το πώς παρουσιάζονται τα νέα που την αφορούν στα παγκόσμια δίκτυα Μέσων. Επίσης, η ισχύς μιας χώρας αυξάνεται «όταν η αξιοπιστία της ενισχύεται από τη συμπεριφορά της εσωτερικά και διεθνώς»³⁹, γεγονός που δεν φαίνεται, όμως, να λειτουργεί υπέρ των ΗΠΑ το διάστημα μετά την εισβολή στο Ιράκ.

Πρόκειται για την άποψη που καταγράφεται συχνά στην παγκόσμια κοινή γνώμη και αφορά στην αίσθηση ότι «ένας λαός» είναι μεν αρεστός (οι Αμερικανοί στην προκειμένη περίπτωση), αλλά όχι η εν λόγω κυβέρνηση. Αυτό το ‘παράδοξο’ σημειώθηκε και στην Έκθεση του 2003 της Αμερικανικής Συμβουλευτικής Επιτροπής «για τη Δημόσια Διπλωματία προς τον Αραβικό και τον Μουσουλμανικό Κόσμο», η οποία επισημαίνει την ‘εικόνα’ και την ‘εντύπωση’ που έδινε η Αμερική στο συγκεκριμένο τμήμα του πλανήτη –τουλάχιστον- το εν λόγω διάστημα⁴⁰. Είναι, δε, χαρακτηριστική της συσχέτισης πολιτιστικής και δημόσιας διπλωματίας η επακόλουθη σύνταξη Έκθεσης το 2005 από το State Department, με τίτλο «Πολιτιστική Διπλωματία. Ο Κεντρικός Μοχλός της Δημόσιας Διπλωματίας».

Συνοψίζοντας, ο Leonard, όπως αναφέρεται στην έκθεση του Demos περί πολιτιστικής διπλωματίας, σκιαγράφησε το 2002 τους τέσσερις σκοπούς που θα πρέπει να έχει η δημόσια διπλωματία στον 21^ο αιώνα⁴¹: Αυτοί είναι, πρώτον, να «αυξήσει το αίσθημα οικειότητας» κάνοντας τους ανθρώπους να σκέφτονται τη συγκεκριμένη χώρα κατά το δυνατόν, δεύτερον, να «αυξήσει την εκτίμηση» δημιουργώντας θετικές αντιλήψεις για τη χώρα μέσα από την προοπτική που η ίδια επιθυμεί⁴². Τρίτον, η δημόσια διπλωματία στον 21^ο αιώνα θα πρέπει να «εμπλέκει τους ανθρώπους» είτε ως τουρίστες είτε ως αγοραστές των προϊόντων της εκάστοτε χώρας, με σκοπό να υιοθετούν τις αξίες της και, τέταρτον, ο Leonard θεωρεί ότι ένα κράτος που ασκεί δημόσια διπλωματία να πρέπει να προσπαθεί ενεργά να «επηρεάζει τη συμπεριφορά των ανθρώπων», είτε καλώντας για επενδύσεις είτε για πολιτικές συμμαχίες⁴³.

³⁹ Snow, Nancy (2008), *Rethinking Public Diplomacy*, σε: Snow, Nancy (2008) (επιμ.), *Routledge Handbook of Public Diplomacy*, σ.4.

⁴⁰ Βλ. *ibid.*

⁴¹ Βλ. DEMOS (2007), *Cultural Diplomacy*. London: DEMOS, σ.24.

⁴² Βλ. *ibid.*

⁴³ Βλ. *Ibid.*

Τέλος, ο Szanto επισημαίνει ορισμένους παράγοντες που ανακύπτουν ιδιαίτερα μετά το 2001, που αφορούν την άσκηση της δημόσιας ή/και πολιτιστικής διπλωματίας⁴⁴. Έτσι, υπάρχουν μέρη του κόσμου που χρειάζεται να εμπλακούν, γιατί το αντίθετο θα επέφερε συγκρούσεις και αποσύνθεση. Όλα αυτά, κατά τον ίδιο, σε έναν κόσμο πολυ-πολικό και σύνθετο, με πολύπλοκη πολιτική, όπου, επιπλέον, μεγάλες δυνατότητες αλλά και προκλήσεις επιφέρουν οι νέες τεχνολογίες.

1.2. ... ΩΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑ ΗΠΙΑΣ ΙΣΧΥΟΣ

Η εξωτερική πολιτική ενός κράτους αλλά και γενικότερα οι διεθνείς σχέσεις είναι συνυφασμένες με την επιδίωξη για ισχύ. Τα δύο κύρια ρεύματα σκέψης, ο ρεαλισμός και ο φιλελευθερισμός-ιδεαλισμός αναπτύσσονται με αυτήν ως σημείο αναφοράς. Ο μεν ρεαλισμός «βλέπει» την πραγματικότητα ως κυρίως συγκρουσιακή, ο δε φιλελευθερισμός εισάγει τον «ηθικό παράγοντα» στη συζήτηση. Ο πολιτισμός, ως στοιχείο της εθνικής ταυτότητας, προσδιορίζει και το επίπεδο της οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης ενός κράτους, κατά συνέπεια και την ιεραρχική θέση που κατέχει στο σύγχρονο σύστημα διεθνών σχέσεων, από όπου και αντλεί την ισχύ του⁴⁵. Αν και υπάρχει η τάση να αποδίδεται στον ρεαλισμό το μονοπώλιο της επιθυμίας για ισχύ, στην πραγματικότητα ο ίδιος είναι συνυφασμένος με την λεγόμενη «σκληρή ισχύ». Η δε πολιτιστική διπλωματία, στην εξίσωση «σκληρή ισχύς-ήπια ισχύς», βρίσκεται στην πλευρά της ήπιας ισχύος, αφού λειτουργεί με την έλξη και όχι με τον καταναγκασμό⁴⁶.

Η αποτελεσματικότητα της έλξης αντικατοπτρίζεται στο γεγονός ότι η ίδια η ιστορία του ανθρώπου είναι συνυφασμένη με τη χαρά και την απόλαυση, δηλαδή με θετικές εμπειρίες. «Οι απολαυστικές εμπειρίες μπορεί να είναι τόσο έντονες, ώστε να αμβλύνουν τον φόβο της απώλειας και του θανάτου που είναι οι αστείρευτες πηγές

⁴⁴ Βλ. Szanto, Andras (2011), *Cultural Diplomacy*, σε: Brunswick Review, op.cit., σ. 51.

⁴⁵ Βλ. Βαρβαρούσης, Πάρις (2006), *Η Διπλωματία στο Νέο Ψηφιακό Περιβάλλον*. Αθήνα: Παπαζήση, σ.170.

⁴⁶ Βλ. Goff, Patricia (2013), *Cultural Diplomacy*, σε: Cooper, Andrew & Heine, Jorge & Thakur, Ramesh (Ed.), *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy*, op.cit., σ. 1, Nye, J. (2005). *Ηπια ισχύς. Το μέσο επιτυχίας στην παγκόσμια πολιτική*. Αθήνα: Παπαζήση, σ. 34.

του πολέμου»⁴⁷. Οπότε, για τον Breslin, «είναι απολύτως επιτακτικό να σκέφτεται κανείς με όρους πέρα από την ισχύ και την αρχή του πόνου, όταν επεξεργάζεται κυβερνητική πολιτική»⁴⁸.

Όπως έχει, άλλωστε, αποδειχθεί, η χρήση της βίας και του πολέμου επιφέρει μεγάλες απώλειες, ενώ άλλα εργαλεία, όπως ο πολιτισμός και η απόλαυση που αυτός προσφέρει, είναι σίγουρα φθηνότερα και, όπως υποστηρίζεται, ακόμη και πιο αποτελεσματικά. Τέτοια εργαλεία μπορεί να είναι, πέρα από την Τέχνη, η γαστρονομία, η μόδα και η πολυτέλεια ή ακόμα και, για παράδειγμα, η λεγόμενη «διπλωματία των πάντα», που ασκεί η Κίνα, δωρίζοντας τα χαριτωμένα ζώα σε ζωολογικά πάρκα άλλων χωρών.

Ωστόσο, το συναίσθημα και η ανθρώπινη επαφή- εν προκειμένω μεταξύ ατόμων που είναι εκπρόσωποι διαφορετικών πολιτισμών-, δεν συνεισφέρουν πάντοτε θετικά στη διπλωματία. Με αφορμή το «άνοιγμα» των ΗΠΑ και τις επισκέψεις αξιωματούχων στην Κίνα τη δεκαετία του 1970, είναι χαρακτηριστική η οπτική του Κίσινγκερ για τους Κινέζους ως «υπονοητικούς»⁴⁹. Το γεγονός αυτό μας επαναφέρει στη σημασία της διαπολιτισμικής επίγνωσης (και) στην πολιτιστική διπλωματία. Βέβαια, αν και η τέχνη, η γλώσσα και η εκπαίδευση είναι θεμελιώδεις και χαρακτηριστικές συγκεκριμένων κοινωνιών, υπάρχει σε αυτές μια οικουμενική πτυχή, που μπορεί να κάνει την υπέρβαση εξουδετερώνοντας ακραία στοιχεία⁵⁰. «Το πλέγμα της διαπολιτισμικότητας αναγορεύεται σε μια επαμφοτερίζουσα, υπερβατική κατηγορία που ενώνει και διαχωρίζει»⁵¹, σύμφωνα με τον Τζιόβα.

Σε κάθε περίπτωση, και όσον αφορά τις ευρύτερες μάζες παγκοσμίως, πρέπει να λαμβάνουμε σοβαρά υπόψη τις υλικές διαστάσεις της πολιτιστικής διπλωματίας ως πολιτισμικής πρακτικής στα πλαίσια της πολιτιστικής βιομηχανίας. Αυτές αφορούν κυρίως το Ίντερνετ και τα Νέα Μέσα, που επιτρέπουν την ταχύτατη διάδοση των πολιτιστικών προϊόντων και, γενικότερα, πληροφοριών. Όσον αφορά, επιπλέον, για

⁴⁷ Breslin, Thomas (2007), *Πέρα από τον Πόνο. Η Σημασία της Απόλαυσης και του Πολιτισμού στη Διαμόρφωση της Εξωτερικής Πολιτικής*. Αθήνα: Πολύτροπον, σ.13.

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ «Οι Κινέζοι χρησιμοποιούν τη φιλία σαν τροχοπέδη στην προώθηση των διαπραγματεύσεων... με το να δείχνουν στο συνομιλητή τους έστω και φαινομενική οικειότητα, του επιβάλλουν ένα διακριτικό περιορισμό ως προς τις αξιώσεις που μπορεί να προβάλει», παρατηρούσε ο Κίσινγκερ (Breslin 2007: 270).

⁵⁰ Βλ. Goff, Patricia (2013), *Cultural Diplomacy*, σε: Cooper, Andrew & Heine, Jorge & Thakur, Ramesh (Ed.), *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy*, op.cit., σ. 2.

⁵¹ Τζιόβας, Δημήτρης (2014), *Κουλτούρα και Λογοτεχνία. Πολιτισμικές Διαθλάσεις και Χρονότοποι Ιδεών*. Αθήνα: Πόλις, σ.108.

παράδειγμα τις Ηνωμένες Πολιτείες, το μεγαλύτερο ποσοστό του πολιτιστικού προϊόντος μεταδίδεται από ιδιωτικά μέσα, πολύ πέρα από τους ευσεβείς πόθους των διαμορφωτών πολιτικής. Ως γνωστόν, «οι αμερικανικές βιομηχανίες ψυχαγωγίας κατέχουν παγκόσμια επιχειρηματικά μοντέλα και τεχνολογίες ικανές να φθάσουν και τις πιο απομονωμένες κοινωνίες»⁵². Με άλλα λόγια, η μεγάλη βάση των αποδεκτών της πολιτιστικής διπλωματίας δεν παύει να είναι η πλειονότητα του απλού κόσμου και όχι οι ελίτ, όσο και αν διάφοροι διατείνονται περί του αντιθέτου. Η διάκριση επίσης μεταξύ υψηλής και χαμηλής κουλτούρας χάνει τη σημασία της⁵³.

Σε κάθε περίπτωση, σταθερός στόχος των κρατών είναι να αυξάνουν την ήπια ισχύ τους ώστε να προσελκύουν και να επηρεάζουν τα ξένα κοινά. Ο όρος ‘ήπια ισχύς’, περικλείοντας όλα τα ιδεολογικά και πολιτιστικά κεφάλαια μιας χώρας που μπορούν να είναι ελκυστικά για τα ξένα κοινά, έγινε δημοφιλής ιδιαίτερα μετά την 11/9, οπότε και προέκυψε η ανάγκη να μετρηθεί η αποτελεσματικότητα (ή μη) των εκάστοτε δράσεων προς επίτευξή της⁵⁴. Ωστόσο, μετά τις εμπειρίες του Ιράκ και του Αφγανιστάν, στο λεξιλόγιο του Nye εισήλθε, ως γνωστόν, ο όρος ‘έξυπνη ισχύς’, που –συνοψίζοντας–, συνδυάζει μεθόδους σκληρής και ήπιας ισχύος.

Φυσικά, τα παραπάνω γίνονται εντός ενός κόσμου που κυριαρχείται από την παρουσία της ‘εικόνας’. Πιο συγκεκριμένα, η εικόνα που έχουμε για μια χώρα συνήθως βασίζεται σε στερεότυπα και υπάρχει ακόμα κι αν δε λάβουμε κανένα μέτρο για τη διαμόρφωσή της, έχει, δε, σαφή σύνδεση με αφηγήματα που αφορούν αυτή τη χώρα⁵⁵. Το πεδίο του ‘nation branding’, με πρωτοπόρο μελετητή τον Anholt, μπορεί να έχει σημαντική συμβολή στην κατεύθυνση της διαμόρφωσης ή/και αναδιαμόρφωσης της εικόνας ενός κράτους. Το αποτέλεσμα του εγχειρήματος κρίνεται στην αξιοποίηση του συνδυασμού των τριών κύριων στοιχείων ‘ήπιας ισχύος’ μιας χώρας, δηλαδή της κουλτούρας της χώρας, των παραδειγμάτων-αξιών που προσφέρει μέσω εσωτερικών πρακτικών και πολιτικών και με τη στάση που

⁵² Hurlburt, H. & Ivey, B. (2008). Cultural diplomacy and the national interest. The Curb Center at Vanderbilt, <http://www.interarts.net/descargas/interarts673.pdf>.

⁵³ Χαρακτηριστική είναι, άλλωστε, η πρόσφατη περίπτωση των περίφημων τουρκικών σίριαλ με διανομή σε πάνω από 70, μουσουλμανικές κυρίως, χώρες. Οι εμπνευστές και δημιουργοί τους κατάφεραν να συμφιλώσουν πολιτισμούς, εν προκειμένω το δυτικό πρότυπο σε ισλαμική βάση με εμφανείς πολιτικούς στόχους άσκησης (έμμεσης) προπαγάνδας από την πλευρά της Τουρκίας.

⁵⁴ Βλ. Stelowska, Diana (2015), *Culture in International Relations. Defining Cultural Diplomacy*, op.cit., σ. 59-60. Έτσι, σε έρευνες με κριτήρια όπως, για παράδειγμα, το επίπεδο διακυβέρνησης ή η προσέλκυση επιχειρηματικότητας, πρωτεύουν χώρες όπως οι ΗΠΑ, η Γερμανία και το Ηνωμένο Βασίλειο (βλ. Stelowska 2015: 60).

⁵⁵ Βλ. ibid., σ.61

τηρεί στις εξωτερικές της σχέσεις⁵⁶. Αυτά συνθέτουν και την 'εικόνα' του εκάστοτε κράτους στον κόσμο- ή, τουλάχιστον, την εικόνα που επιθυμεί το ίδιο να έχει ο υπόλοιπος κόσμος για αυτό⁵⁷. Γενικά, πέρα από τα γνωστά οικονομικά οφέλη, όπου στοχεύουν τα κράτη, παραδείγματος χάρη, μέσω του τουρισμού, είναι κοινή η παραδοχή ότι η έκθεση ενός φορέα ή κράτους μπορεί να οδηγήσει σε θετική ανάδειξη της εικόνας του. Βέβαια, το ίδιο εύκολα μπορεί να συμβεί και το αντίθετο. Είναι τέτοια η πολυπλοκότητα της διεθνούς επικοινωνίας, που τα κράτη χρειάζεται μεν να νοιάζονται για την εικόνα τους, αλλά δύσκολα μπορεί κανείς να γνωρίζει τα όρια που πρέπει να τίθενται.

Επομένως, μέσω της πολιτιστικής διπλωματίας, πέρα από την προβολή της (θετικής ή, έστω, γοητευτικής στις ατέλειές της) εικόνας μιας χώρας, επιδιώκεται και η επίτευξη πιο συγκεκριμένων, απτών στόχων, όπως η σύναψη συμφωνιών, παραδείγματος χάρη εκπαιδευτικών ή εμπορικών ή για τη διατήρηση δεσμών με τη διασπορά κάποιου έθνους-κράτους⁵⁸. Με άλλα λόγια, η χρήση του πολιτισμού συμβάλλει, σε κάθε περίπτωση, στην «προλείανση του εδάφους», που δεν είναι άλλο από τους ανθρώπους και τις κοινωνίες που αυτοί συναποτελούν. Όπως γράφει και ο Villanueva Rivas, «η δημόσια και η πολιτιστική διπλωματία είναι συστατικά στρατόπεδα που μπορούν να βοηθήσουν οικουμενικούς και κανονιστικούς στόχους της εξωτερικής πολιτικής, όπως η υποστήριξη άλλων εθνών, το χτίσιμο γερών καναλιών επικοινωνίας με κοινωνίες στο εξωτερικό και η κατανόηση και εκτίμηση πολιτισμών διαφορετικών από τους δικούς μας»⁵⁹.

⁵⁶ Βλ. *ibid.*, σ. 59, Nye, J. (2005). *Ηπια ισχύς. Το μέσο επιτυχίας στην παγκόσμια πολιτική*, *op.cit.*, σ. 38.

⁵⁷ Όπως μια εταιρεία προωθεί την επωνυμία της, βλέπουμε για παράδειγμα την Ινδία να συμπληρώνει για τον εαυτό της τη φράση «Απίστευτη Ινδία» (Incredible India).

⁵⁸ Βλ. Ζερβάκη, Αντωνία (2016), Ειδικές Πτυχές των Διεθνών Σχέσεων: Η Περίπτωση της Πολιτιστικής Διπλωματίας, σε: Νάσκου-Περράκη, Παρασκευή & Ζάικος, Νίκος (2016), *Διπλωματικό και Προξενικό Δίκαιο. Κοινοβουλευτική, Πολιτιστική, Οικονομική και Επιχειρηματική Διπλωματία*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, σ. 174.

⁵⁹ Villanueva Rivas, Cesar (2010), Cosmopolitan Constructivism. Mapping a Road to the Future of Cultural and Public Diplomacy. *Public Diplomacy Magazine*, Winter 2010, σ. 46.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2- ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ Η ΜΕΛΕΤΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑΣ

Ο πολιτισμός είναι παρών με διάφορους τρόπους στη διπλωματία, πόσο μάλλον στην πολιτιστική. Ο πολιτισμός υπάρχει εντός της πολιτιστικής διπλωματίας, αφού στην περίπτωση της χρησιμοποιείται ως μέσο χειρισμών διεθνούς πολιτικής, αλλά και ως σκοπός. Άλλωστε, για την Goff, η πολιτιστική διπλωματία πηγάζει από δύο συλλογισμούς, που αντιστοιχούν στις παραπάνω δύο λειτουργίες. Πρώτον, ότι «οι καλές σχέσεις μπορούν να ριζώσουν στο γόνιμο έδαφος της κατανόησης και του σεβασμού». Δεύτερον, ότι «η τέχνη, η γλώσσα και η εκπαίδευση είναι μεταξύ των πιο σημαντικών ‘σημείων εισόδου’ σε έναν πολιτισμό»⁶⁰.

Ένα μέρος των επαφών και ανταλλαγών ανθρώπων και πολιτισμών δρομολογείται από τα κράτη και ένα άλλο είναι αυθόρμητο. Οπότε, είναι φυσικό οι διαπολιτισμικές σχέσεις να παίζουν διαχρονικά σημαντικό ρόλο στη διεθνή πολιτική και στη διπλωματική πρακτική των κρατών ειδικότερα. Άλλωστε, όπως παρατηρεί ο Βαρβαρούσης, «λαοί με κοινές παραδόσεις ανέπτυξαν σχέσεις που συνέβαλαν στην εξισορρόπηση των μεταξύ τους σχέσεων και τη δημιουργία ευρύτερων πολιτικών κοινοτήτων», φέρει δε ως παράδειγμα τα κράτη που συγκρότησαν την Ευρωπαϊκή Ένωση⁶¹.

Η επικοινωνία με άλλους πολιτισμούς αποτελούσε, άλλωστε, ανέκαθεν αναπόσπαστο κομμάτι της διπλωματίας. Οι διπλωμάτες, ως γνωστόν, στοχεύουν στην καλλιέργεια σχέσεων μεταξύ κρατών και λαών, κάτι που βέβαια περνά από την καλλιέργεια ανθρώπινων σχέσεων. Οι διπλωμάτες καλούνται να αφήνουν το σημάδι τους για τις χώρες που εκπροσωπούν. Άλλωστε, «οι πραγματικοί πρωταγωνιστές της πολιτιστικής διπλωματίας δεν είναι ποτέ αφηρημένα ‘έθνη’ ή γενικευμένα ‘λαοί’, αλλά οι παράγοντες που την ασκούν»⁶². Σε ποιο βαθμό, όμως, έχει επέλθει αλλαγή στη φύση της δραστηριότητάς τους εν μέσω της διαπολιτισμικής πραγματικότητας που έχει διαφανεί; Στο παρόν κεφάλαιο θα εξετασθεί ο τρόπος που συνδέονται η έννοια

⁶⁰ Goff, Patricia (2013), *Cultural Diplomacy*, σε: Cooper, Andrew & Heine, Jorge & Thakur, Ramesh (Ed.), *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy*, op.cit., σ. 1-2.

⁶¹ Βαρβαρούσης, Πάρις (2006), *Η Διπλωματία στο Νέο Ψηφιακό Περιβάλλον*, op.cit., σ.169.

⁶² Ang, Ien & Isar, Yudhishtir Raj & Mar, Philip (2015), *Cultural Diplomacy: Beyond the National Interest?*, *International Journal of Cultural Policy*, 21:4, σ. 367.

της διαπολιτισμικότητας με τη μελέτη της πολιτιστικής διπλωματίας, καθώς και η μορφή που παίρνει η τελευταία στη σύγχρονη εποχή.

2.1. ΤΟ ΑΙΤΗΜΑ ΓΙΑ ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ Η ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑΣ

Είναι λογικό να συνδέεται η πολιτιστική διπλωματία με τη διαπολιτισμικότητα. Ενδεχομένως να φαντάζει και ως ταυτολογία. Στην πραγματικότητα, η πολιτιστική διπλωματία και η διαπολιτισμική επικοινωνία είναι –σε ένα πρώτο επίπεδο– δύο αλληλένδετες έννοιες: Η διαπολιτισμική επικοινωνία συμβαίνει «όχι αφηρημένα μεταξύ πολιτισμών, αλλά μεταξύ ανθρώπων»⁶³. Ομοίως, η πολιτιστική διπλωματία έχει ως αποδέκτες άτομα και ο στόχος της στην ουσία είναι «οι καρδιές» των ατόμων του εκάστοτε ξένου κοινού. Οφείλουμε εδώ να επανέλθουμε στον συνδετικό ιστό του σκεπτικού, που συνιστά ο Κοσμοπολιτισμός.

Ο Κοσμοπολιτισμός συνδέεται παραδοσιακά με μια απλή ιδέα, «τη θέληση να είναι κανείς μέρος μιας κοινωνίας εθνών και να συμμετέχει στην ευημερία της σε διάφορα θέματα»⁶⁴. Για τον Villanueva Rivas, ο Κοσμοπολιτισμός έχει τρία μέρη: την πολυμέρεια, τον πλουραλισμό και την ανακλαστικότητα⁶⁵. Όσον αφορά την πολυμέρεια, πρόκειται για τον κοινό μηχανισμό συνεργασίας που εμπλέκει τη διπλωματία και συνακόλουθες αποφάσεις που υπερβαίνουν την εκάστοτε εθνική ατζέντα. Ο πλουραλισμός αφορά το γεγονός ότι ο κόσμος είναι τόσο σύνθετος που φιλοξενεί και ποικίλες εκφράσεις πολιτισμών, ιδεών και ανθρώπων. Τέλος, η ανακλαστικότητα προωθεί μια ολιστική θεώρηση των παγκόσμιων πολιτισμικών συναντήσεων, με σκοπό να αντιμετωπιστούν τα κοινά προβλήματα με βάση την ακρόαση και τον αμοιβαίο σεβασμό⁶⁶.

Όσον αφορά τη διαπολιτισμικότητα, μεγάλης σημασίας προκειμένου να κατανοήσουμε –στο μέγιστο δυνατό εύρος της– την έννοια, είναι να κάνουμε τη διάκρισή της από την έννοια της πολυπολιτισμικότητας. Σύμφωνα με τον Bolten,

⁶³ Bolten, J. (2007). *Interkulturelle Kompetenz*. Erfurt: Landeszentrale fuer politische Bildung, σ. 22.

⁶⁴ Villanueva Rivas, Cesar (2010), *Cosmopolitan Constructivism. Mapping a Road to the Future of Cultural and Public Diplomacy*, op.cit., σ. 47.

⁶⁵ Ibid.

⁶⁶ Ibid., σ. 48.

όσον αφορά την πολυπολιτισμικότητα, πρόκειται για μια κοινωνική δομή οργάνωσης, την οποία αποτελούν φορείς διαφόρων πολιτισμών⁶⁷. Αντίθετα, όσον αφορά την διαπολιτισμικότητα, δεν πρόκειται για μια κοινωνική δομή, αλλά για «μια διαδικασία που αναφέρεται ουσιαστικά στη δυναμική της συμβίωσης μελών από διαφορετικούς ζωτικούς χώρους, στις σχέσεις και τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ τους»⁶⁸. Πρόκειται για μια επιθυμητή κατάσταση, όπου δημιουργούνται συνέργειες μεταξύ των στοιχείων των διαφόρων πολιτισμών.

Η διαπολιτισμικότητα, ο νέος αυτός ζωτικός χώρος μελέτης που διαμορφώνεται είναι επίσης, σύμφωνα με τον Τζιόβα, ένας «μεταιχμιακός χώρος ανάμεσα σε κείμενα, γένη, φυλές και πολιτισμούς και οι θεωρητικές αναζητήσεις στρέφονται στη διερεύνηση των ορίων και των υπερβάσεων τους»⁶⁹. Κατά τον ίδιο, τρεις είναι οι ιστορικές εξελίξεις που συνέβαλαν στη διαμόρφωση της διαπολιτισμικής συνθήκης: η παγκοσμιοποίηση, ο εκδημοκρατισμός και το τέλος της αποικιοκρατίας⁷⁰. Το αποτέλεσμα ήταν να διαχέονται σε μεγάλο βαθμό οι πληροφορίες και τα πολιτισμικά αγαθά με απώτερη συνέπεια την ενσωμάτωση διαφόρων τμημάτων του πλανήτη στον πολιτισμικό χάρτη (παγκοσμιοποίηση), τη μεγαλύτερη πρόσβαση περιθωριακών ομάδων, όπως οι έγχρωμοι, στην εκπαίδευση (εκδημοκρατισμός) και, τέλος, τον πιο ισότιμο διάλογο μεταξύ Δύσης και του Τρίτου Κόσμου (τέλος αποικιοκρατίας)⁷¹.

Ταυτόχρονα, δημιουργήθηκε ένας νέος πολιτικός και ιδεολογικός χώρος, όπου τα κράτη πρέπει να επαναπροσδιορισθούν. Νέα περιεχόμενα και μορφές προωθούν ανταγωνιστικές συμπεριφορές με ιδιωτικές επιχειρήσεις και τα εμπορικά Μέσα, ενώ τα κράτη και οι διπλωματικοί τους εκπρόσωποι έχουν παραδώσει την πολιτιστική τους ηγεμονία διαδοχικά αφ' ενός σε ιδιωτικά οικονομικά συμφέροντα, αφ' ετέρου σε δρώντες της Κοινωνίας των Πολιτών⁷². Ο Petritsch διαπιστώνει ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1990, δηλαδή με την πτώση του σοσιαλισμού, «μια διαφοροποίηση των πολιτιστικών δραστηριοτήτων στις διακρατικές σχέσεις»⁷³, που οφείλεται μεταξύ

⁶⁷ Βλ. Bolten, J. (2007). *Interkulturelle Kompetenz*, op.cit., σ. 22.

⁶⁸ Ibid.

⁶⁹ Τζιόβας, Δημήτρης (2014), *Κουλτούρα και Λογοτεχνία. Πολιτισμικές Διαθλάσεις και Χρονότοποι Ιδεών*, op.cit., σ.100. Ο Τζιόβας συμπληρώνει ότι αυτό γίνεται «με την ανάπτυξη της μετα-αποικιοκρατικής θεωρίας, των σπουδών για τη μετάφραση και την κοινωνική συγκρότηση των φύλων» (Τζιόβας 2014: 100).

⁷⁰ Βλ. ibid., σ. 97.

⁷¹ Βλ. ibid., σ. 97-98.

⁷² Petritsch, Wolfgang (2012), *Außenkulturpolitik und Krisenmanagement*, op.cit, σ.1.

⁷³ Βλ. ibid.

άλλων στην παγκοσμιοποίηση και την ψηφιακή επανάσταση, οι οποίες και έχουν κάνει ρευστές και διαπερατές τις παραδοσιακές πολιτιστικές κατηγορίες.

Στην μεταψυχροπολεμική εποχή όχι μόνο η πολιτιστική διπλωματία, αλλά και η διπλωματία εν γένει, έπαψε να είναι πλέον μονοπώλιο των κρατών ή των διπλωματών. Αντίθετα, άρχισε να λαμβάνει συχνά μη κυβερνητικό, ακόμη και ιδιωτικό χαρακτήρα. Αυτή «η φθίνουσα πορεία του κρατοκεντρικού συστήματος των διεθνών σχέσεων, που άρχισε να γίνεται ορατή στη μεταψυχροπολεμική εποχή... ενισχύει τον πολιτισμικό παράγοντα και τον ανάγει σε βασικό μέσο ήπιας ισχύος»⁷⁴. Μετά την 11^η Σεπτεμβρίου 2001 και τις τρομοκρατικές επιθέσεις, εντάθηκε και πάλι το ενδιαφέρον για την πολιτιστική διπλωματία⁷⁵. Η Αμερική, και κατ' επέκταση συνολικά η Δύση, εισήλθε τότε σε έναν πολιτιστικό αλλά και πραγματικό πόλεμο με το εξτρεμιστικό Ισλάμ. Ο «πόλεμος κατά της τρομοκρατίας» και οι επεμβάσεις κατά του λεγόμενου «άξονα του κακού» είχαν αρνητικό αντίκτυπο στην δημόσια εικόνα των ΗΠΑ, και συνολικά της Δύσης, στον υπόλοιπο κόσμο.

Ένας άλλος όρος που εισάγεται δυναμικά στην όλη συζήτηση, ιδιαίτερα τις τελευταίες δεκαετίες, είναι ο 'διαπολιτισμικός διάλογος'. Ως τέτοιος νοείται «η διαδικασία, που βασίζεται σε μια ανοιχτή και γεμάτη σεβασμό ανταλλαγή απόψεων μεταξύ ατόμων, ομάδων και οργανώσεων με διαφορετικό πολιτισμικό υπόβαθρο ή νοοτροπία»⁷⁶. Μεταξύ των στόχων του διαπολιτισμικού διαλόγου είναι να αναπτύξει βαθύτερη κατανόηση των διαφορετικών οπτικών και πρακτικών, να ενισχύσει τις δημιουργικές διαδικασίες και να διασφαλίσει την ελευθερία της έκφρασης και τη δυνατότητα επιλογών⁷⁷.

Παρ' όλα αυτά ακόμη και αυτός ο όρος δεν γίνεται κατανοητός με τον ίδιο τρόπο σε όλο τον κόσμο. Για παράδειγμα, στην Ευρώπη συνηθίζεται να μεταφράζουν τον όρο ως τον ειρηνικό διάλογο μεταξύ των πολιτισμών και άλλοι να τον χρησιμοποιούν για να περιγράψουν την πολιτιστική συνεργασία γενικά, και την πολιτιστική διπλωματία πιο συγκεκριμένα⁷⁸. Αυτή την προσέγγιση κρατάμε και σε αυτή την εργασία. Όπως είδαμε, άλλωστε, η επικοινωνία και ο διάλογος λαμβάνει χώρα μεταξύ

⁷⁴ Βαρβαρούσης Π. (2006). *Η διπλωματία στο νέο ψηφιακό περιβάλλον*, *op.cit.*, σ.171.

⁷⁵ Βλ. Hurlburt, H. & Ivey, B. (2008). Cultural diplomacy and the national interest. The Curb Center at Vanderbilt, <http://www.interarts.net/descargas/interarts673.pdf>.

⁷⁶ ERICarts Institute (2008), *Sharing Diversity. National Approaches to Intercultural Dialogue in Europe. Study for the European Commission*, σ.13.

⁷⁷ Ibid.

⁷⁸ IFACCA (2009), *Achieving Intercultural Dialogue through the Arts and Culture? Concepts, Policies, Programmes, Practices* (IFACCA D'ART REPORT No 39), σ.5.

ατόμων- που τυγχάνει να είναι φορείς συγκεκριμένων πολιτισμών. Σε αυτό το γεγονός στηρίζεται και η ανάλυση με βάση τον Κονστρουκτιβισμό. Με άλλα λόγια, η πολιτιστική διπλωματία μπορεί να ωφεληθεί, σύμφωνα με τον Villanueva Rivas, από ένα από τα πιο σημαντικά κοινωνικά δεδομένα που προτείνει η κονστρουκτιβιστική θεωρία, δηλαδή τις συλλογικές ταυτότητες, κι αυτό επειδή για τη θεωρία αυτή, οι αξίες, οι νόρμες και οι συμπεριφορές εξαρτώνται από τη συλλογική ταυτότητα που φέρει μια ομάδα⁷⁹. Στην περίπτωση, επομένως, της πολιτιστικής διπλωματίας- μιας ‘θετικής πολιτιστικής διπλωματίας’, όπως θα έγραφε και η Chakraborty-, κεντρικό γνώρισμα μπορεί να είναι ακριβώς «η κατασκευή συλλογικών ταυτοτήτων ειρήνης, κατανόησης και ποικιλομορφίας σε διεθνές επίπεδο»⁸⁰.

Πράγματι, εσφαλμένες, ή απλά παρεξηγημένες, απόψεις ανθρώπων μη διαλλακτικών αποτελούν συχνά αφορμή για αισθήματα αδικαιολόγητα και αντίστοιχες πράξεις -ακόμη και μίσους-, για άλλους λαούς. Πρόκειται, ουσιαστικά, για περιπτώσεις αυθόρμητης διαπολιτισμικής επικοινωνίας, ξαφνικής επαφής –έστω και μόνο οπτικά αρχικά-, με το διαφορετικό, το οποίο αναπόφευκτα κινητοποιεί γνωστές αντιστάσεις εντός μας. Ο ανθρώπινος ψυχισμός χρειάζεται, για αυτό τον λόγο, εξάσκηση- πρωτίστως δε, στην περίπτωσή μας, οι διπλωμάτες που έχουν επιπλέον να φέρουν εις πέρας πολύπλοκους (και) ψυχολογικούς χειρισμούς. Μάλιστα οι ΗΠΑ είχαν διακρίνει την ανάγκη και τη σημασία της επιτυχούς επικοινωνίας με τους άλλους πολιτισμούς ιδρύοντας, το 1946, το Foreign Service Institute. Αυτό θα παρείχε στους διπλωματικούς υπαλλήλους και το προσωπικό του State Department εκπαίδευση, όπου ενεργό ρόλο με τη διδασκαλία του έπαιξε και ο ίδιος ο ανθρωπολόγος Edward T. Hall από το 1951 έως το 1955 προσφέροντας κυρίως το σεμινάριο «Κατανοώντας τους ξένους λαούς»⁸¹.

Άλλωστε, στη θεωρία των Διεθνών Σχέσεων υπάρχει σαφής σύνδεση με τα (δια-) πολιτισμικά μοντέλα και συγκεκριμένα τέσσερα που προτείνει ο Mazarr, τα οποία και επικαλείται ο Μακρής⁸². Θα σταθούμε στον θεμελιώδους σημασίας και κλασικό

⁷⁹ Βλ. Villanueva Rivas, Cesar (2010), *Cosmopolitan Constructivism. Mapping a Road to the Future of Cultural and Public Diplomacy*, op.cit., σ. 47.

⁸⁰ Ibid., σ. 47.

⁸¹ Leeds-Hurwitz, Wendy (1990), Notes in the history of intercultural communication. The Foreign Service institute and the mandate for intercultural training. *Quarterly Journal of Speech*, 76: 3, σ. 267.

⁸² Βλ. Μακρής, Σπύρος (2015), Πολιτισμός και Διεθνείς Σχέσεις, σε: Βασιλειάδης, Νικόλαος & Μπουτσιούκη, Σοφία (2015), *Πολιτιστική Διπλωματία. Ελληνικές και Διεθνείς Διαστάσεις*, op.cit., σ. 162-166.

πλέον όρο που εισήγαγε ο Huntington, τη «σύγκρουση των πολιτισμών», αφού πρόκειται ακριβώς για το αντίθετο, ουσιαστικά, του διαλόγου και της διαπολιτισμικότητας, που αναφέραμε παραπάνω. Συνοπτικά, ο Huntington δίνει πιθανά σενάρια για την κατάσταση στον κόσμο μεταψυχροπολεμικά, για να καταλήξει στο συμπέρασμα ότι η παγκόσμια πολιτική καθίσταται πολιτική των πολιτισμών⁸³. Όσον αφορά, δε, για παράδειγμα, την ενδυνάμωση της Ασίας που ο ίδιος διαβλέπει, κρίνει ότι πρόκειται για την «πολιτισμική αφύπνιση της Μη Δύσης απέναντι στον πολιτισμικό ιμπεριαλισμό της Δύσης»⁸⁴.

Συνεπώς, ο Huntington κάνει εμμέσως χρήση αλλά και συμβάλλει με τον τρόπο του στο πεδίο των Διαπολιτισμικών Σπουδών. Οι Διαπολιτισμικές Σπουδές μελετούν ακριβώς τις διαφορές (κυρίως) και τις ομοιότητες μεταξύ πολιτισμών, κρατών και ανθρώπων, ενώ αν ‘βλέπαμε’ τις Διεθνείς Σχέσεις με τον φακό των διαπολιτισμικών σχέσεων και κάθε έθνος ήταν, με μια φράση, ένα πολιτισμικό σύστημα, οι Διεθνείς Σχέσεις θα ήταν στην ουσία αλληλεπιδράσεις μεταξύ πολιτισμικών συστημάτων⁸⁵. Επομένως, σε κάθε περίπτωση, οι δύο έννοιες -πολιτιστική διπλωματία και διαπολιτισμικότητα-, εμφανίζονται διαχρονικά συνυφασμένες.

Μαζί με την αλλαγή της φύσης της πολιτιστικής διπλωματίας από τον εθνοκεντρισμό στην διαπολιτισμικότητα, που θα αναλύσουμε και παρακάτω, και τη γενικότερη χαλάρωση των σχετικών στεγανών, αλλάζουν και τα χαρακτηριστικά και οι ιδιότητες των ατόμων που ασκούν την πολιτιστική διπλωματία. Έτσι, ενώ σε κλασικές περιπτώσεις πολιτιστική διπλωματία ασκούν κυρίως οι πολιτιστικοί ακόλουθοι των εκάστοτε πρεσβειών και γραφείων που τοποθετούνται από τα κράτη-κυβερνήσεις, στην πορεία ρόλο ανέλαβαν και άλλα άτομα που ασκούν επαγγέλματα σχετικά με τον πολιτισμό και την επικοινωνία. Χάρη συντομίας θα αναφερόμαστε σε αυτά τα άτομα ως ‘πολιτιστικούς διπλωμάτες’.

Οι πολιτιστικοί διπλωμάτες, στην προσπάθειά τους να διαδώσουν τον πολιτισμό της πατρίδας τους, χρειάζεται να κατανοήσουν και να επικοινωνήσουν με τον ξένο λαό στον οποίο απευθύνονται. Όπως αναφέραμε, τα άτομα, καθένα ξεχωριστά, ‘φέρει’ έναν ολόκληρο πολιτισμό και, στην περίπτωση της πολιτιστικής διπλωματίας,

⁸³ Βλ. *ibid.*, σ. 163.

⁸⁴ *Ibid.*, σ. 164.

⁸⁵ Βλ. Stelowska 2015: 55. Για την ίδια, οι «Διαπολιτισμικές Σπουδές/Σχέσεις» είναι όρος που κινείται στα όρια μεταξύ Πολιτικής Επιστήμης και Ανθρωπολογίας (55).

αποτελεί επιπλέον τη μονάδα της λειτουργίας της. Οι προκλήσεις που αντιμετωπίζουν, βέβαια, τα άτομα σε αυτό τον ρόλο τους είναι σημαντικές και η διευκόλυνση της διαπολιτισμικής σχέσης γίνεται εφικτή καθώς το άτομο, ο πολιτισμικός διπλωμάτης εν προκειμένω, κατέχει ή/ και αναπτύσσει τις λεγόμενες «Διαπολιτισμικές Ικανότητες», την εργαλειοποίηση, δηλαδή, των Διαπολιτισμικών Σπουδών.

Ένα βασικό εμπόδιο είναι, ως γνωστόν, η γλώσσα, τόσο σε λεκτική όσο και σε μη λεκτική μορφή (παραδείγματος χάρη η ερμηνεία του τόνου της φωνής ή των κινήσεων των ματιών). Πέρα από τη γλώσσα, ο εθνοκεντρισμός είναι άλλη μια πρόκληση σε επίπεδο διαπολιτισμικής επικοινωνίας. Με λίγα λόγια, ο εθνοκεντρισμός είναι το να κρίνει κανείς άλλους ανθρώπους και πολιτισμούς από την οπτική του δικού του πολιτισμού υιοθετώντας τις συνακόλουθες αξίες. Καθώς η δική μας κουλτούρα θεωρείται ‘το φυσιολογικό’, οτιδήποτε διαφορετικό εκλαμβάνεται ως απόκλιση. Κατά συνέπεια, κάθε άποψη του διαφορετικού πολιτισμού είναι αρχικά εθνοκεντρική, ενώ ο Milton Bennett, στο μοντέλο που ανέπτυξε για την εξέλιξη της ‘διαπολιτισμικής ευαισθησίας’⁸⁶, περιγράφει τα στάδια έως τον επιθυμητό εθνο-σχετικισμό. Με άλλα λόγια, οι Διαπολιτισμικές Ικανότητες⁸⁷ αφορούν την πραγματοποίηση και εφαρμογή της διαπολιτισμικής ευαισθησίας.

Ένας κατά το δυνατόν ‘διαπολιτισμικά ικανός’ πολιτιστικός διπλωμάτης μπορεί, επομένως, να υπερβεί τις δύο βασικές προκλήσεις που αντιμετωπίζει και κάθε διπλωμάτης σύμφωνα με τους Kealey et al., δηλαδή να προσαρμοστεί και να είναι ενδεχομένως ικανοποιημένος προσωπικά και να λειτουργεί και να εργάζεται αποτελεσματικά στο νέο περιβάλλον⁸⁸. Τέλος, υποστηρίζεται ότι «οι θετικές στάσεις

⁸⁶ Βλ. Bennett, Milton (1986/2011), *A Developmental Model of Intercultural Sensitivity*. Διαθέσιμο σε: https://www.idrinstitute.org/wp-content/uploads/2018/02/FILE_Documento_Bennett_DMIS_12pp_quotes_rev_2011.pdf

⁸⁷ Διαπολιτισμική ικανότητα (intercultural competence) είναι «η ικανότητα να επικοινωνεί κάποιος αποτελεσματικά και κατάλληλα σε διαπολιτισμικές καταστάσεις βασιζόμενος στις διαπολιτισμικές του γνώσεις, δεξιότητες ή/και στάσεις» (Deardorff 2008). Οι γνώσεις αναφέρονται στην συνειδητοποίηση κάποιου ότι λειτουργεί σε ένα πολιτισμικό πλαίσιο. Οι στάσεις αναφέρονται στην συναισθηματική διάσταση του ανθρώπου, κάτι που περιλαμβάνει, για παράδειγμα, την περιέργεια και την ανάληψη ρίσκου. Το δε σύνολο δεξιοτήτων αφορά τη διάσταση της συμπεριφοράς, με ικανότητες όπως αυτές της ακρόασης, της προσαρμογής και της διαχείρισης του άγχους. Είναι προφανές ότι όλα αυτά επιδέχονται βελτίωσης, αφού συνειδητοποιηθούν, και ένα βήμα προς αυτό είναι το διαπολιτισμικό training.

⁸⁸ Βλ. Kealey, Daniel et al. (2004), *Intercultural Competence and its Relevance for International Diplomacy*, σε: Slavik, H (2004) (επιμ.), *Intercultural Communication and Diplomacy*. DiploFoundation, σ. 432.

έχουν αποδειχτεί πιο σημαντικές από ρεαλιστικές προσδοκίες κατά την πρόβλεψη της επιτυχίας σε έναν άλλο πολιτισμό»⁸⁹.

2.2. ΕΘΝΙΚΗ Ή ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑ;

Παρ' όλο που, στη σύγχρονη εποχή, «η πολιτιστική διπλωματία ταυτίστηκε με την προβολή των πολιτιστικών επιτευγμάτων αρχικά των μεγάλων δυνάμεων»⁹⁰, στη συνέχεια, και ιδιαίτερα κατόπιν της λήξης του Ψυχρού Πολέμου, πολλά μεσαίου μεγέθους κράτη την ενέταξαν στις μεθόδους άσκησης διπλωματίας από πλευράς τους⁹¹. Από την άλλη πλευρά, σε επίπεδο θεσμών, η πολιτιστική διπλωματία ασκείται, ως γνωστόν, τόσο από εθνικούς-κρατικούς όσο και από διεθνείς θεσμούς⁹². Όπως γίνεται σαφές, σε επίπεδο διεθνών οργανισμών, το διαπολιτισμικό/διαλογικό στοιχείο υπάρχει αναπόφευκτα και εξ ορισμού ενδεχομένως, αφού πρόκειται για τη συνύπαρξη αντιπροσωπιών κρατών, οπότε και εθνικών πολιτισμών, οι οποίοι συνιστούν την απλούστερη κατηγορία της έννοιας του πολιτισμού στην πράξη.

Σε κάθε περίπτωση, για τον Dollot, «οι πολιτιστικές εξαγωγές δεν πρέπει να είναι, όπως λέγεται, μέσα πειθούς, αλλά εργαλεία ανάπτυξης»⁹³. Μια πολιτική μπορεί να καταδικαστεί αν στο όνομα των πολιτιστικών σχέσεων γίνεται κατάχρηση μιας κυρίως εθνικής ιδεολογίας, κάτι που γινόταν παλαιότερα από ολοκληρωτικά κράτη και πολύ συχνά στη δεκαετία του 1960, που γράφει ο ίδιος⁹⁴. Σε αντίστοιχη κατεύθυνση, η δυναμική της διαπολιτισμικότητας κρίνεται και από τις πολιτικές που ακολουθούνται κυρίως κατόπιν είτε σύνταξης κειμένων Διακηρύξεων είτε υιοθέτησης Συμβάσεων, επιζητώντας «πολιτιστική πολυμορφία» και προτρέποντας σε «διαπολιτισμικό διάλογο», έννοιες, δηλαδή, παρεμφερείς της διαπολιτισμικότητας. Τέτοιες είναι, για παράδειγμα, το κείμενο της UNESCO «Σύμβαση για την

⁸⁹ Ibid., σ. 437.

⁹⁰ Ζερβάκη, Αντωνία (2016), Ειδικές Πτυχές των Διεθνών Σχέσεων: Η Περίπτωση της Πολιτιστικής Διπλωματίας, σε: Νάσκου-Περράκη, Παρασκευή & Ζάικος, Νίκος (2016), *Διπλωματικό και Προξενικό Δίκαιο. Κοινοβουλευτική, Πολιτιστική, Οικονομική και Επιχειρηματική Διπλωματία*, op.cit., σ.171.

⁹¹ Βλ. ibid., σ. 172.

⁹² Βλ. ibid., σ. 175-188.

⁹³ Dollot, Louis (1968), *Les Relations Culturelles Internationales*. Paris : Presses Universitaires de France, σ. 29

⁹⁴ Ibid.

Προστασία και Προώθηση της Ποικιλίας των Πολιτιστικών Εκφράσεων» (2005)⁹⁵, καθώς και η θέσπιση από τα Ηνωμένα Έθνη του 2000 ως «Έτος Διαλόγου μεταξύ των Πολιτισμών» και του 2008 ως «Ευρωπαϊκό Έτος για τον Διαπολιτισμικό Διάλογο». Αυτά καθιερώνουν θεωρητικά την αρχή της ίσης αξιοπρέπειας και του σεβασμού όλων των πολιτισμών, καθώς και αποθαρρύνουν τις διακρίσεις βάσει πολιτιστικών κριτηρίων. Είναι σκόπιμο να σημειωθεί ότι οι έννοιες αυτές αφορούν πρωτίστως το εσωτερικό των εκάστοτε κοινωνιών και τελικά τα άτομα, παρ' όλο που, μιλώντας για πολιτιστική διπλωματία, έχουμε συνήθως στο νου κάποιο –εθνικό κυρίως– σύνορο. Στην πράξη, «για τη χρήση της κονστρουκτιβιστικής θεωρίας της εξωτερικής πολιτικής, πρέπει πρώτα να επιβληθούν οι υπάρχουσες διεθνικές και κοινωνικές νόρμες, ώστε να γίνουν προγνώσεις για τη συμπεριφορά ενός κράτους στο εξωτερικό», το οποίο γίνεται με την κύρωση των εκάστοτε Συμβάσεων ή/και Διακηρύξεων από τα κράτη⁹⁶.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση δίνει μεγάλη σημασία στον πολιτισμό για την ίδια την ύπαρξή της, όπως τέθηκε αρχικά στο Άρθρο 128 της Συνθήκης του Μάαστριχτ το 1992 και τροποποιήθηκε με το Άρθρο 151 της Συνθήκης του Άμστερνταμ. Αυτό συμβαίνει τόσο στο εσωτερικό της, όπου η Ένωση προσπαθεί «να κατασκευάζει τους πολίτες της» με πρωτοβουλίες Ευρωπαϊκής πολιτιστικής πολιτικής⁹⁷, όσο και στο εξωτερικό, όπου προωθεί διάφορα σχέδια, με πιο πρόσφατο το πλαίσιο «Ο Πολιτισμός στις Εξωτερικές Σχέσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης» (2014-2020). Επιπλέον, όσον αφορά το Συμβούλιο της Ευρώπης συγκεκριμένα, και με την έμφαση που αυτό δίνει σε θέματα δικαιωμάτων (πολιτιστικών στην περίπτωση μας), φαίνεται λογική η ενασχόλησή του μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου ειδικά με τα ζητήματα των μειονοτήτων, της μετανάστευσης αλλά και της κοινής ευρωπαϊκής ταυτότητας, θέματα που επανέρχονται προσφάτως, ιδιαίτερα όσον αφορά την περιοχή της Μεσογείου σε σχέση με την υπόλοιπη Ευρωπαϊκή Ένωση. Ήδη από το 2007, με την «Ευρωπαϊκή Ατζέντα για τον Πολιτισμό σε έναν Κόσμο Παγκοσμιοποίησης», τρεις

⁹⁵ Αν και δεν έχουμε εδώ την απόλυτη εννοιολογική ταύτιση, καθώς η ποικιλία δεν συνεπάγεται αυτόματα τις συνέργειες που αφορά η διαπολιτισμικότητα.

⁹⁶ Maaß, Kurt-Jürgen (2015) (επιμ.), *Kultur und Außenpolitik. Handbuch für Wissenschaft und Praxis*, op.cit., σ. 21.

⁹⁷ Tsaliki, Liza (2007), *The Construction of European Identity and Citizenship through Cultural Policy*, σε: *European Studies*, 24 (2007), σ. 157. Κλασική περίπτωση αποτελεί η «Ευρωπαϊκή Πολιτιστική Σύμβαση» του 1954, που έθεσε το γενικό πλαίσιο της συνεργασίας στο πεδίο του πολιτισμού μεταξύ των χωρών της Ευρώπης.

είναι οι προτεραιότητες που έχουν τεθεί από την Κομισιόν, δηλαδή «η πολιτιστική πολυμορφία και ο διαπολιτισμικός διάλογος», «η ενδυνάμωση της δημιουργικότητας στο πλαίσιο της στρατηγικής της Λισαβόνας για την ανάπτυξη και την απασχόληση» και «ο πολιτισμός ως νευραλγικό στοιχείο των διεθνών σχέσεων»⁹⁸.

Όπως έχει καταστεί σαφές, η επίτευξη διαπολιτισμικού διαλόγου εμπεριέχει τη δυνατότητα να αναχαιτιστούν οι όποιες αρνητικές συνέπειες από καταστάσεις όπως η πρόσφατη μεταναστευτική κρίση αλλά και παρόμοιες, αποδεικνύοντας έτσι την προληπτική και «ήπια ισχύ» που ενυπάρχει στην έννοια της διαπολιτισμικότητας. Με άλλα λόγια, τόσο η διαπολιτισμικότητα με τη μορφή του διαπολιτισμικού διαλόγου, όσο και άλλες εκφάνσεις του πολιτισμού, αναγορεύονται σε σημαντικούς παράγοντες- τόσο μέσα όσο και σκοπούς-, άσκησης διπλωματίας. Όμως, «πέρα από τις απαραίτητες γενικές αρχές που πλαισιώνουν τη διαπολιτισμική κατανόηση και τον διάλογο, είναι μέσω της πραγματικής, συγκεκριμένης πρακτικής των πολιτιστικών σχέσεων και της ανταλλαγής που ο διάλογος γίνεται αποτελεσματικός και επιφέρει γνήσια αλλαγή»⁹⁹. Η μεγάλη δυναμική του πολιτισμού γίνεται ιδιαίτερα εμφανής στην περίπτωση της UNESCO, όπου η πολιτιστική διπλωματία φαίνεται να διαθέτει, επίσης, διττή υπόσταση¹⁰⁰, αφού πέρα από την αξιοποίηση από τα κράτη της συμμετοχής τους στον εν λόγω οργανισμό προς ίδιο όφελος, ο πολιτισμός στα πλαίσια της UNESCO υπερβαίνει τον χαρακτήρα του εργαλείου διπλωματίας «προβάλλοντας πανανθρώπινα ιδανικά και την έννοια του οικουμενικού δημόσιου συμφέροντος ενώ συμβάλλει στη δημιουργία και ενίσχυση συγκεκριμένων προτύπων συμπεριφοράς και την εμπέδωσή τους στη συνείδηση της διεθνούς κοινότητας», σύμφωνα με την Ζερβάκη¹⁰¹.

Αν, όμως, επιχειρούσαμε να σκιαγραφήσουμε τον χαρακτήρα της πολιτιστικής διπλωματίας, αυτή τη φορά ενός κράτους, συνυπολογίζοντας την παράμετρο των διαπολιτισμικών σχέσεων, ποιος θα ήταν αυτός ο χαρακτήρας; Με άλλα λόγια, στο μεταψυχροπολεμικό χρονικό πλαίσιο και στις αντίστοιχες συνθήκες της

⁹⁸ Όπως παρατηρεί ο Helly, «από το 2008, με την προεδρία της Σλοβενίας και της Γαλλίας, οι συζητήσεις για τον πολιτισμό έχουν γίνει πιο εξειδικευμένες και πρακτικές» (Helly 2012: 14).

⁹⁹ Helly, Damien (2012), «More Cultural Europe in the World», MORE EUROPE-External Cultural Relations, Διαθέσιμο σε: http://moreeurope.org/sites/default/files/more_cultural_europe_in_the_world_public.pdf, σ.17.

¹⁰⁰ Βλ. Ζερβάκη, Αντωνία (2016), Ειδικές Πτυχές των Διεθνών Σχέσεων: Η Περίπτωση της Πολιτιστικής Διπλωματίας, σε: Νάσκου-Περράκη, Παρασκευή & Ζάικος, Νίκος (2016), *Διπλωματικό και Προξενικό Δίκαιο. Κοινοβουλευτική, Πολιτιστική, Οικονομική και Επιχειρηματική Διπλωματία*, *op.cit.*, σ.186.

¹⁰¹ Ibid., σ. 186.

μετανεωτερικότητας, όπου όλα είναι δυνατά («anything goes»), η ασκούμενη εξωτερική πολιτιστική πολιτική συγκεκριμένων χωρών, όπως παραδείγματος χάρη της Αγγλίας, της Γαλλίας ή της Γερμανίας, εμφανίζεται τελικά περισσότερο ως εθνική ή διαπολιτισμική; Και ποια η τύχη των εκάστοτε εθνικών συμφερόντων στις δεδομένες συνθήκες; Το πανόραμα, επομένως, των πολιτιστικών σχέσεων, χρειάζεται να σκιαγραφηθεί βάσει των πολιτικών πολιτιστικής επέκτασης των κρατών, ενώ μια μελέτη «συγκριτικής πολιτικής για την πολιτιστική επέκταση», όπως την ονομάζει ο Dollot, μπορεί να δώσει σε κάθε χώρα την πραγματική της θέση σε ένα ανταγωνιστικό περιβάλλον¹⁰².

Σύμφωνα με μια φράση του Sattler¹⁰³, οι πολιτιστικές σχέσεις καταλαμβάνουν την «τρίτη σκηνή» της διεθνούς ζωής, μαζί με την πολιτική και την οικονομική σκηνή¹⁰⁴. Αυτό αντανακλά την πληρότητα «των υφιστάμενων σχέσεων όχι μόνο μεταξύ κυβερνήσεων αλλά και μεταξύ λαών»¹⁰⁵. Ωστόσο, προκύπτει και το κεντρικό δίλημμα της πολιτιστικής διπλωματίας, όπως το αναλύουν σε άρθρο τους οι Ang et al., όσον αφορά τη σχέση (μιας κοσμοπολίτικης και 'θετικής') πολιτιστικής διπλωματίας με την τήρηση των εκάστοτε εθνικών συμφερόντων. Με άλλα λόγια, η εξωτερική πολιτιστική πολιτική καλείται, μετα-ψυχροπολεμικά, «να υπηρετεί τα στρατηγικά συμφέροντα των εθνικών κυβερνήσεων, κρατώντας την υπόσχεση να κινείται πέρα από το εθνικό συμφέρον για να υποστηρίξει ένα μεγαλύτερο καλό μέσω των αμοιβαίων πολιτιστικών ανταλλαγών»¹⁰⁶.

Μια περίπτωση χώρας που αποδεικνύει την υπερκέραση του παραπάνω διλήμματος και την επίτευξη χαρακτηριστικών διαπολιτισμικότητας στην εξωτερική πολιτιστική πολιτική είναι σαφώς αυτή της Γερμανίας. Κατ' αρχήν, μεταπολεμικά επιχειρείται από τη γερμανική πλευρά να 'καθαριστεί' η επιβαρυνόμενη από την εμπειρία του ναζισμού εικόνα της. Αλλά και κατόπιν της δεύτερης μεγάλης καμπής που βίωσε η χώρα, το 1990, συνεχίστηκαν οι συζητήσεις, με πιο χαρακτηριστική την ερώτηση

¹⁰² Βλ. Dollot, Louis (1968), *Les Relations Culturelles Internationales*, op.cit., σ. 32.

¹⁰³ Ο Dieter Sattler τοποθετήθηκε διευθυντής πολιτιστικών σχέσεων στο Υπουργείο Εξωτερικών της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας το 1959, χρονιά που, αντίστοιχα, ο στρατηγός De Gaulle ίδρυσε και ανέθεσε στη Γαλλία το πρώτο Υπουργείο Πολιτισμού, στον Malraux.

¹⁰⁴ Βλ. Dollot, Louis (1968), *Les Relations Culturelles Internationales*, op.cit., σ. 28.

¹⁰⁵ Dollot, Louis (1968), *Les Relations Culturelles Internationales*, op.cit., σ. 28.

¹⁰⁶ Ang, Ien & Isar, Yudhishtir Raj & Mar, Philip (2015), Cultural Diplomacy: Beyond the National Interest?, *International Journal of Cultural Policy*, 21:4, σ. 379.

που απασχόλησε το Κοινοβούλιο το 1993 σχετικά με την «Εικόνα της Ενωμένης Γερμανίας ως Πολιτιστικού Έθνους σε έναν Μεταβαλλόμενο Κόσμο»¹⁰⁷.

Ήδη από τη δεκαετία του 1970 (οπότε έλαβαν χώρα τρομοκρατικά χτυπήματα, όπως στους Ολυμπιακούς Αγώνες του 1972 στο Μόναχο), είχε ξεκινήσει στη Γερμανία ο διάλογος για τα (δια-)πολιτιστικά θέματα, μεταξύ αυτών και για τις προοπτικές αναμόρφωσης της εξωτερικής πολιτιστικής πολιτικής της χώρας¹⁰⁸. Εν τέλει, το 1999 συντάχθηκε η περίφημη Διακήρυξη για τον «Διάλογο των Πολιτισμών», που ήταν το επιστέγασμα των ανάλογων ανησυχιών, ιδιαίτερα όσον αφορά τον ισλαμικό κόσμο μετά την 11/9, όπως αποδείχτηκε. Κεντρικής σημασίας, επίσης, όσον αφορά τη γερμανική πολιτιστική διπλωματία συγκεκριμένα, ήταν η παρουσίαση το 2000 του «Σχεδίου 2000», σύμφωνα με το οποίο η πολιτιστική διπλωματία που ασκεί η Γερμανία δεν θα έπρεπε να είναι απλά ουδέτερη, αλλά να είναι προσανατολισμένη σε «ερωτήματα της προώθησης της δημοκρατίας, της πραγμάτωσης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της βιωσιμότητας της ανάπτυξης, της συμμετοχής στην επιστημονική-τεχνολογική πρόοδο, της καταπολέμησης της φτώχειας και της προστασίας των φυσικών πηγών»¹⁰⁹. Ενδεικτική, τέλος, της σημασίας που δίνεται στη Γερμανία σε θέματα διαπολιτισμικότητας- σε επίπεδο κοινωνίας αρχικά και, ειδικότερα, σε θέματα ίσων ευκαιριών στην απασχόληση-, είναι η καθιέρωση της λεγόμενης «Χάρτας της Ποικιλομορφίας» (Charta der Vielfalt) το 2006.

Στον αντίποδα, στη Γαλλία το 2011 τέθηκε, ως γνωστόν, σε ισχύ νόμος που απαγορεύει στις γυναίκες να φορούν την ισλαμική μαντήλα σε δημόσιους χώρους ως μια πράξη διαχωρισμού μεταξύ Εκκλησίας και κράτους -πολιτισμικής ομογενοποίησης, κατά άλλους-, ενός κατ' εξοχήν κοσμικού κράτους. Κατά τα άλλα, πρόκειται για μια χώρα- υπόδειγμα για τις πρακτικές πολιτιστικής διοίκησης που υιοθετεί, συμπεριλαμβανομένης της πολιτιστικής διπλωματίας. Χαρακτηριστική είναι η έμφαση που δίνει η συγκεκριμένη χώρα στην προβολή της γλώσσας της. Αυτό γίνεται κυρίως σε αντιδιαστολή προς την κυρίως ομιλούμενη γλώσσα παγκοσμίως,

¹⁰⁷ Bauer, Gerd Ulrich (2010), *Auswärtige Kulturpolitik als Handlungsfeld und 'Lebenselixier'. Expertentum in der deutschen Auswärtigen Kulturpolitik und der Kulturdiplomatie*. München: Iudicium, σ. 88.

¹⁰⁸ Βλ. *ibid.*, σ. 93-94.

¹⁰⁹ *Ibid.*, σ. 94.

την αγγλική. Η Γαλλία προωθεί τη ‘γαλλοφωνία’ με το να προασπίζεται την ανάγκη για ‘πολυγλωσσία’ και ‘πολιτισμική ποικιλομορφία’.

Αντίστοιχα, η Αγγλία βίωσε μετα-ψυχροπολεμικά- τη δεκαετία του 1990, συγκεκριμένα-, ένα αίσθημα υπερηφάνειας για την εθνική της κουλτούρα. Μιλώντας για τη βρετανική κουλτούρα αυτό το χρονικό διάστημα, θα πρέπει να έχουμε στο νου μας την πιο μοντέρνα της εκδοχή. Αυτή αποτυπώθηκε στο σκεπτικό «Cool Britannia», που προώθησαν οι Εργατικοί με επικεφαλής τον Blair και, φυσικά, είχε αντίστοιχες προεκτάσεις στην βρετανική πολιτιστική διπλωματία. Μια μάλλον διαπολιτισμική εκδοχή της είναι ενδεχομένως η τελετή έναρξης των Ολυμπιακών Αγώνων του 2012 στο Λονδίνο, όπως παρατηρείται σε μια έκθεση της δεξαμενής σκέψης Demos για το Βρετανικό Συμβούλιο¹¹⁰. Άλλωστε, οι άνθρωποι επικοινωνούν με κώδικα τον πολιτισμό, γι’ αυτό και η πολιτιστική διπλωματία έχει μεγάλη σημασία¹¹¹.

Κλείνοντας, αξίζει, ωστόσο, να σημειώσουμε μια κεντρική αντίφαση, που επισημαίνουν και οι Ang et al., και αφορά τον ‘διχασμένο’ χαρακτήρα της σύγχρονης πολιτιστικής διπλωματίας. Έτσι, «ενώ υποτίθεται ότι προωθεί το εθνικό συμφέρον παρουσιάζοντας το έθνος με τον καλύτερο δυνατό τρόπο στον υπόλοιπο κόσμο, αναμένεται να προωθεί μια περισσότερο αρμονική διεθνή τάξη για το καλό όλων»¹¹².

¹¹⁰ Βλ. British Council & Demos (2013), *Influence and Attraction. Culture and the race for soft power in the 21st century*, σ. 5. Στην εν λόγω τελετή υπήρχαν αναφορές που δύσκολα καταλάβαινε κάποιος που δεν ζει στη Μεγάλη Βρετανία, αλλά και αναφορές σε στοιχεία με παγκόσμια απήχηση, όπως ο κωμικός χαρακτήρας Mr Bean.

¹¹¹ Στην αντίστροφη, σημειωτέον, κατεύθυνση, κινείται- στα πλαίσια ευρύτερων πολιτικών-, η πολιτιστική διπλωματία σε επαρχίες, όπως το Κεμπέκ έναντι του Καναδά ή το Θιβέτ έναντι της Κίνας.

¹¹² Ang, Ien & Isar, Yudhishtir Raj & Mar, Philip (2015), Cultural Diplomacy: Beyond the National Interest?, *International Journal of Cultural Policy*, 21:4, σ. 370.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Στη σύγχρονη εποχή, το φαινόμενο της χρήσης του πολιτισμικού κεφαλαίου μιας χώρας ως μέσου προβολής της δεν είναι καινούργιο. Αρχικά είχε απροκάλυπτη μορφή ως πολιτισμική διείσδυση, όπως στην περίπτωση δράσης των μεγάλων αποικιοκρατικών δυνάμεων. Αργότερα, και κυρίως κατά τον Ψυχρό Πόλεμο, οι μέθοδοι δράσης των κρατών έγιναν πιο διακριτικές, αν και ήταν ιδιαίτερα φορτισμένες ιδεολογικά. Αναφερθήκαμε στις περιπτώσεις των ΗΠΑ και της ΕΣΣΔ όσον αφορά τις πρακτικές τους επί της πολιτιστικής διπλωματίας κατά τον Ψυχρό Πόλεμο. Είδαμε, κατόπιν, πώς άλλες δυνάμεις- κυρίως ευρωπαϊκές (Αγγλία, Γαλλία, Γερμανία)-, εκλαμβάνουν, τις επόμενες δεκαετίες, τις έννοιες ‘πολιτιστική διπλωματία’ και ‘διαπολιτισμικότητα’, καθώς και το πώς εφαρμόζουν τις ιδέες τους.

Γίνεται σαφές και αποτέλεσε και το βασικό «σενάριο» αυτής της εργασίας, ότι σταδιακά από τα τέλη του Ψυχρού Πολέμου παρατηρείται ενός είδους μετασχηματισμός του χαρακτήρα της ασκούμενης πολιτιστικής διπλωματίας από τον εθνοκεντρικό στον κοσμοπολίτικο και, αναπόφευκτα, διαπολιτισμικό χαρακτήρα. Αυτό, όπως σημειώσαμε, δεν συμβαίνει με όλες τις μεγάλες δυνάμεις, πόσο μάλλον στην περίπτωση μικρότερων χωρών, όπως η Ελλάδα. Αν και συμβαίνει σαφώς στην περίπτωση της Γερμανίας, η Ελλάδα θα μπορούσε να διδάσκεται από τη διεθνή πρακτική.

Στο ‘πλανητικό χωριό’ που έχει μεταβληθεί ο κόσμος μας χάρη (και) στην τεχνολογία, βιώνουμε συχνά συναντήσεις με την διαφορετικότητα. Η εθνική- κρατική είναι μία μόνο μορφή της. Μια ‘θετική’ πολιτιστική διπλωματία έχει οικουμενικά χαρακτηριστικά και μπορεί να αξιοποιήσει δημιουργικά την ετερότητα. Εξ ου διαφαίνεται ο διαπολιτισμικός χαρακτήρας της, ο οποίος γίνεται τελικά στις μέρες μας συνώνυμός της. Ωστόσο, για τον Petritsch, η τέχνη και ο πολιτισμός προκαλούν πολλά, αλλά σε καμία περίπτωση την ειρήνη. Για αυτό χρειάζεται προετοιμασία οικονομική, κοινωνική και πολιτική-δημοκρατική¹¹³. Επίσης, όχι σπάνια, όπως σημειώνει, η τέχνη και ο πολιτισμός είναι συνυπεύθυνοι για συγκρούσεις και πολέμους, όταν γίνεται κατάχρησή τους για προπαγανδιστικούς σκοπούς, όπως στα Βαλκάνια της δεκαετίας του 1990¹¹⁴. Σε κάθε περίπτωση, «η κατανόηση και ο

¹¹³ Βλ. Petritsch, Wolfgang (2012), *Außenkulturpolitik und Krisenmanagement*, op.cit., σ. 3.

¹¹⁴ Ibid.

σεβασμός δεν απορρέουν πάντα από ανταλλαγές της επίσημης πολιτικής, αλλά χρειάζεται να καλλιεργούνται»¹¹⁵.

Όπως ανέφερε και ο John F. Kennedy σε ομιλία του τον Ιούνιο του 1963: «Ας βλέπουμε τις διαφορές μας, αλλά ας στρέψουμε επίσης την προσοχή μας στα κοινά μας συμφέροντα και στα μέσα με τα οποία αυτές οι διαφορές μπορούν να επιλυθούν. Κι αν δεν μπορούμε τώρα να τελειώσουμε τις διαφορές μας, τουλάχιστον μπορούμε να βοηθήσουμε να κάνουμε τον κόσμο ασφαλή για την ποικιλομορφία».

¹¹⁵ Goff, Patricia (2013), Cultural Diplomacy, σε: Cooper, Andrew & Heine, Jorge & Thakur, Ramesh (Ed.), *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy*, op.cit., σ. 1.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ang, Ien & Isar, Yudhishtir Raj & Mar, Philip (2015), Cultural Diplomacy: Beyond the National Interest?, *International Journal of Cultural Policy*, 21:4, σ. 365-381.

Βαρβαρούσης, Πάρις (2006), *Η Διπλωματία στο Νέο Ψηφιακό Περιβάλλον*. Αθήνα: Παπαζήση, σ. 169-191.

Bauer, Gerd Ulrich (2010), *Auswärtige Kulturpolitik als Handlungsfeld und 'Lebenselixier'. Expertentum in der deutschen Auswärtigen Kulturpolitik und der Kulturdiplomatie*. München: Iudicium, σ. 88-100.

Bennett, Milton (1986/2011), *A Developmental Model of Intercultural Sensitivity*. Διαθέσιμο σε: https://www.idrinstitute.org/wp-content/uploads/2018/02/FILE_Documento_Bennett_DMIS_12pp_quotes_rev_2011.pdf.

Bolten, Jürgen (2007). *Interkulturelle Kompetenz*. Erfurt: Landeszentrale für politische Bildung.

Breslin, Thomas (2007), *Πέρα από τον Πόνο. Η Σημασία της Απόλαυσης και του Πολιτισμού στη Διαμόρφωση της Εξωτερικής Πολιτικής*. Αθήνα: Πολύτροπον.

British Council & Demos (2013), *Influence and Attraction. Culture and the race for soft power in the 21st century*, σ. 1-39. Διαθέσιμο σε: <https://www.britishcouncil.org/sites/default/files/influence-and-attraction-report-v3.pdf>.

Chakraborty, Kishore (2013) (επιμ.), *Cultural Diplomacy Dictionary*, Academy for Cultural Diplomacy, Διαθέσιμο σε: http://www.culturaldiplomacy.org/culturaldiplomacynews/content/pdf/Cultural_Diplomacy_Dictionary.pdf.

Cull, Nicholas (2009), *Public Diplomacy: Lessons from the Past*. Los Angeles: CRD Perspectives on Public Diplomacy. Διαθέσιμο σε: <http://kamudiplomasisi.org/pdf/kitaplar/PDPerspectivesLessons.pdf>.

Dollot, Louis (1968), *Les Relations Culturelles Internationales*. Paris : Presses Universitaires de France, σ. 28-35.

ERICarts Institute (2008), *Sharing Diversity. National Approaches to Intercultural Dialogue in Europe. Study for the European Commission*. Διαθέσιμο σε: http://www.annalindhfoundation.org/sites/annalindh.org/files/documents/publication/sharing_diversity_final_report_en.pdf.

Ζερβάκη, Αντωνία (2016), Ειδικές Πτυχές των Διεθνών Σχέσεων: Η Περίπτωση της Πολιτιστικής Διπλωματίας, σε: Νάσκου-Περράκη, Παρασκευή & Ζάικος, Νίκος (2016), *Διπλωματικό και Προξενικό Δίκαιο. Κοινοβουλευτική, Πολιτιστική, Οικονομική και Επιχειρηματική Διπλωματία*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, σ. 171-188.

Goff, Patricia (2013), Cultural Diplomacy, σε: Cooper, Andrew & Heine, Jorge & Thakur, Ramesh (Ed.), *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy* (Oxford Handbooks Online), σ. 1-13.

Gould-Davies, Nigel (2003), The Logic of Soviet Cultural Diplomacy, σε: *Diplomatic History*, Vol. 27, No.2 (April 2003), σ. 193-214.

Helly, Damien (2012), «More Cultural Europe in the World», MORE EUROPE-External Cultural Relations, Διαθέσιμο σε: http://moreeurope.org/sites/default/files/more_cultural_europe_in_the_world_public.pdf.

IFACCA (2009), *Achieving Intercultural Dialogue through the Arts and Culture? Concepts, Policies, Programmes, Practices* (IFACCA D'ART REPORT No 39).

Kealey, Daniel et al. (2004), Intercultural Competence and its Relevance for International Diplomacy, σε: Slavik, H (2004) (επιμ.), *Intercultural Communication and Diplomacy*. DiploFoundation, σ.431-444. Διαθέσιμο σε: https://www.diplomacy.edu/sites/default/files/IC%20and%20Diplomacy%20%28FIN%20AL%29_Part27.pdf.

Leeds-Hurwitz, Wendy (1990), Notes in the history of intercultural communication. The Foreign Service institute and the mandate for intercultural training. *Quarterly Journal of Speech*, 76: 3, σ.262-281.

Maaß, Kurt-Jürgen (2015) (επιμ.), *Kultur und Außenpolitik. Handbuch für Wissenschaft und Praxis*. Baden-Baden: Nomos.

Μακρής, Σπύρος (2015), Πολιτισμός και Διεθνείς Σχέσεις, σε: Βασιλειάδης, Νικόλαος & Μπουτσιούκη, Σοφία (2015) (επιμ.), *Πολιτιστική Διπλωματία. Ελληνικές και Διεθνείς Διαστάσεις*. Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα και Βοηθήματα, σ. 159-174. Διαθέσιμο σε: https://repository.kallipos.gr/bitstream/11419/4424/1/15527_Vasileiadis%20Total-KOY.pdf.

Mitchell, John (1986), *International Cultural Relations*. London: Allen & Unwin.

Ninkovich, Frank (2013), *Η Διπλωματία των Ιδεών. Η Εξωτερική Πολιτική και οι Πολιτιστικές Σχέσεις των ΗΠΑ (1938-1950)*. Αθήνα: Παπαζήση.

Nye, J. (2005). *Ηπια ισχύς. Το μέσο επιτυχίας στην παγκόσμια πολιτική*. Αθήνα: Παπαζήση.

Petritsch, Wolfgang (2012), *Außenkulturpolitik und Krisenmanagement*. Österreichische Akademie der Wissenschaften, Universität für Musik und Darstellende Kunst. Wien 29.-30. Oktober 2012, σ. 1-4.

Schreiner, Patrick (2011), *Außenkulturpolitik. Internationale Beziehungen und Kultureller Austausch*. Bielefeld: Transcript Verlag, σ. 9-125.

Snow, Nancy (2008), Rethinking Public Diplomacy, σε: Snow, Nancy (2008) (επιμ.), *Routledge Handbook of Public Diplomacy*. New York: Routledge, σ. 3-11.

Stelowska, Diana (2015), Culture in International Relations. Defining Cultural Diplomacy. *Polish Journal of Political Science*, Vol. 1, Issue 3, 2015, σ. 50-72.

Szanto, Andras (2011), Cultural Diplomacy, σε: Brunswick Review, Issue 4 (Summer 2011), σ. 50-56. Διαθέσιμο σε: <https://www.brunswickgroup.com/review-article-12-i1772/>.

Τζιόβας, Δημήτρης (2014), *Κουλτούρα και Λογοτεχνία. Πολιτισμικές Διαθλάσεις και Χρονότοποι Ιδεών*. Αθήνα: Πόλις.

Tsaliki, Liza (2007), The Construction of European Identity and Citizenship through Cultural Policy, σε: *European Studies*, 24 (2007), σ. 157-182.

Villanueva Rivas, Cesar (2010), Cosmopolitan Constructivism. Mapping a Road to the Future of Cultural and Public Diplomacy. *Public Diplomacy Magazine*, Winter 2010, σ. 45-56. Διαθέσιμο σε: <http://www.publicdiplomacymagazine.com/cosmopolitan-constructivism-mapping-a-road-to-the-future-of-cultural-and-public-diplomacy/>.